

A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között.

(Idetartozik a XLIV—LXVI. tábla.)

A torontál-megyei Kiszombor község délnyugati szélétől másfél kilométerre, a Nagyhalom-dülő és az óbébai kövesút között 1915. évben, földmunkálatok közben sok csontváz és régiség került napfényre. Hinkó József szemtanú szerint a vas és bronz régiségeket egy aradi kultúrmérnök gyűjtötte össze s állítólag az aradi múzeumba vitte.¹ 1928-ban Móra Ferenc engedélyt kapott a föld tulajdonosától, Blaskovics Ferencné ömlétségétől, hogy e területen a szegedi Városi-Múzeum részére ásatást végezhesen.

Móra Ferenc június 11-én megkezdte az ásatást s szeptember 4-ig, a próbaásatással együtt 426 sírt tárt fel. Az ásatási terület egyes részeiről még a csatornaásás után földet hoztak el, aminek következtében több helyen már az első ásónyom elérte a megbolygatott csontvázakat. Móra Ferenc az első árkot a csatorna partján, azzal párhuzamosan húzatta.

A szegedi Városi-Múzeum igazgatóságától nyert engedély alapján foglalkoztunk e temető népvándorláskori germán sírjaival. Hálás köszönetünket fejezzük ki a múzeum igazgatóságának, hogy úgy az anyagot, mint a fényképeket rendelkezésünkre bocsátotta. Köszönetünket fejezzük ki Banner János c. ny. rk. tanár úrnak, Buday Árpád professzor úrnak, Fettich Nándor és Cs. Sebestyén Károly magántanár uraknak, akik hasznos útbaigazításokkal segítettek. Bartucz Lajos magántanár úrnak pedig a megfelelő anthropológiai anyag feldolgozásáért mondunk köszönetet.

A feltárt négyszázhuszonhat sír nem egy néptől származik. A 7. (?),² 47., 75., 168., 219., 256. és a 425. számú sírok őskori zsugorított csontvázakat tartalmaztak.

A 16. (?),³ 23., 25., 41., 56., 72., 73., 74., 76., 77., 79., 81., 82., 83. (?), 84., 86., 92., 100., 103., 104., 105., 112., 118., 119., 191., 209., 211., 213.,

¹ Az aradi múzeum germán anyaga között kiszombori lelőhelyű darabokat nem ismerünk. (Fettich Nándor jegyzetei alapján.)

² A kérdőjeles síroknak az illető csoportba tartozása kétséges.

³ Párducz Mihály ezt a sírt jazignak vette (Dolgozatok 1931. 82. l.), mert csak gyöngy melléklete volt, pedig az egyik borostyángyöngy tökéletes analogiáját a 31. és a 149. számú germán sírban megtaláltuk.

304., 385. és a 398. (?) számú sírok római kori barbár néptől maradtak ránk a II., III. és IV. századból. Ezek nagy részét Párducz Mihály dolgozta fel.¹

A 17., 24., 27., 29., 30., 31., 32., 34., 35., 36., 39., 40., 43., 44., 48., 49., 50., 51., 53., 54., 55., 57., 58., 60—61., 62., 63—64., 65., 68., 69—70., 78. (?), 80., 87., 88., 89., 90., 91., 93., 94., 95., 96., 97., 99., 101., 102., 106., 107., 109., 114., 115., 117., 125., 126., 131., 132., 133., 142., 146., 148., 149., 155. (?), 162., 163., 175., 176., 177., 178., 179., 189—190., 194., 196., 197., 207., 208., 215., 218., 220., 224., 225., 229., 230., 231., 232., 233., 234., 240., 243., 244., 245., 246., 247—248., 263., 264., 266., 271., 274., 275., 276., 277., 278., 279., 287., 297., 298., 300., 306., 307., 308., 310., 312., 324., 325., 327., 329., 330., 335., 337.,—338., 339., 345. (?), 350. (?), 351., 353., 354., 355., 356., 357., 367., 376., 384., 386., 387., 389., 399., 400. és a 404. számú sírok népvándorláskori germán néptől, mint látni fogjuk, a gepidáktól valók. Ebben a dolgozatban ennek a csoportnak a közzétételét vállaltuk.

A feldolgozásnál abban a szerencsés helyzetben voltunk, hogy még Móra Ferenc életében foglalkozhattunk az itt felsorolt gepida sírokkal s a temetőre vonatkozólag olyan adatokat is kaptunk az ásatótól, amelyek a temetővel kapcsolatos problémák megoldásához szükségesek, de jegyzeteiben nincsenek meg. Szerencsések voltunk azért is, mert a leletek nagy részének preparálását magunk végezhetjük el s a darabok rozsdától való megtisztítása közben részben pótolhattuk a személyes megfigyelés hiányait. E sírok időrendben közvetlenül kapcsolódnak az előző csoport sírjaihoz s annyira belenyúlnak az avar korba, hogy egy-két sír melléklete teljesen avarkorúnak látszik.

Az 1., 3., 8., 11., 12., 13., 15., 18., 26., 42., 67., 108., 111., 121., 122., 127., 128., 130., 136., 137., 138., 147. (?), 150., 154., 157., 158., 166., 167., 172., 180., 183., 184., 198., 202., 217., 221., 226., 238., 250., 251., 260., 261., 268., 269., 272., 280., 283., 284., 285., 286., 293., 295., 296., 309., 311., 313., 318., 319., 321., 328., 342., 344., 348., 359., 363., 366., 369., 371., 372., 375., 379., 396., 401., 402., 406., 411., 414. és a 426. számú sírok kora-árpádkori eredetűek. E sírok különválasztásánál Cs. Sebestyén Károly magántanár úr volt segítségünkre.

Néhány sírban nem volt olyan melléklet, amelyek alapján ezeket határozott csoportba lehetett volna beosztani, mert csupán jellegtelen tárgyakat tartalmaztak. Ezek a következő számú sírok: 38., 45. (?), 85., 116., 120., 134. (?), 139., 140., 141., 171., 210., 235., 249., 255., 291. (?), 336., 340., 365., 377., 392. (?), 394. (?), 413., 416., 419. Valamennyinek szegényes melléklete volt (Pl. vaskés, vascsat, gyöngy stb.).

A többi sírban nem volt melléklete. Ezek ethnikai szétválasztását elvégezni meddő feladat lenne, mert csak az egyes temetők nagyságának meghatározásánál jutnának szerephez. Mégis megemlítjük, hogy nagy része kora-árpádkori eredetű lehet, mert több esetben történt egymásra

¹ Dolgozatok 1931. 82—84. ll.

temetkezés s a germán csontvázat megzavaró, vagy a fölé temetett melléklet nélküli csontváz csak fiatalabb korú lehetett; míg magyar mellékletű csontváz sohasem zavart melléklet nélküli csontvázat. A magyar mellékletű csontvázak karjai számos esetben ölbe, vagy a mellen keresztbe voltak fektetve s a melléklet nélküli sírok jelentékeny részénél is ugyanezt jegyzi fel az ásató.

A szegedi Városi-Múzeum régiségtári feljegyzéseibe e 426 sír „Kiszombor-B” jelzéssel van bevezetve.

*

A germán sírok ismertetését az alábbiakban közöljük:

A sírok irányítása mindenkor lábbal észak-északkeletre, fejjel déldélnyugatra történt. Az eltérést külön megemlítjük. A csontváz hosszát és a lelettárgyak helyzetét Móra Ferenc jegyzetei alapján írjuk le. A lelettárgyak nem minden esetben egyeznek az ásató jegyzeteiben leírt tárgyakkal. Ennek az az oka, hogy a rozsdával borított tárgyakat az ásatáskor nem lehetett felismerni s csak a tisztogatásnál tűnt ki, hogy tulajdonképpen milyen célt szolgáltak. Ennek alapján kellett a feljegyzéseket is kiigazítani.

17. sír. (Tafel LXI. tábla.) 175 cm hosszú csontváz. Koponyájától jobbra, kétoldalas *csontfésű*; hossza 94, szélessége 49 mm; két erősítő bordája közül az egyik díszített; egyik oldalán a fogak valamivel ritkábbak. — Medencéjében *bronzcsat*; hossza 31 mm;⁵ a pecek lába ráhajlik a csatkarikára. — Jobb kézfejnél *vaskés*; nyélnyúlványa 55 mm; töredékes pengéjének a szélessége 18—20 mm. — *Vasár*;⁶ jelenlegi hossza 79 mm. — *Csíholóacél*; épebb felének a hossza 65 mm. — *Kova*.

24. sír. (T. LXIV., LIII.) 175 cm hosszú csontváz. Koponyája alatt kétoldalas *csontfésű*; hossza 108, szélessége 47 mm; egyik erősítő bordája díszített. — A koponyától jobbra köpüs *vaslándzsa*; hossza 372, legnagyobb szélessége 43 mm. — Medencéjében *bronzcsat*, lehajló lábú pecekkel; hossza 31 mm; a pecek feje kétoldalú bemetszéssel tagolt; ez a bemetszés a temető csatjainál sok esetben ismétlődik. — Ismeretlen rendeltetésű *vastöredék*; jelenlegi hossza 55 mm. — A medence alatt négy-szögletes *bronzcsat*, lehajló lábú pecekkel; hossza 16, szélessége 10 mm; oldalához *szövetmaradvány* rozsdásodott. — Meghatározatlan helyről *bronz-szegecsek*; a legnagyobb szegecs fejének átmérője 8—9, a szeg 4—5 mm hosszú.

27. sír. (T. LI., LXV.) 167 cm hosszú csontváz. Meghatározatlan helyről került elő egy töredékes kétoldalas *csontfésű*; szélessége 42 mm; mindkét erősítő bordája díszített. — *Vascsat*; hossza 35 mm. — *Vaskés*; hossza 127, közepes szélessége 10 mm. — Durva iszapolású *agyagedény*;

⁵ Az alábbiakban is a pecekre merőleges irányban felvett méretet adjuk.

⁶ Ahol a lelet helye nincsen felemlítve, ott a közvetlen előzőkben leírt tárgy lelet helyével egyezik.

magassága 105, szájátmérője 79, legnagyobb kiöblösödése 106 mm. Szája profilált, a fenéke nem. Fenékátmérője 65, falának vastagsága 2—4 mm. — A csontváz fejénél és lábánál *vaskapcsok* és *kapocstörödékek*; az egyiknek a közepe 82 mm hosszú, két 43, illetőleg 41 mm-es szárral; középrésze 9 mm széles, 2 mm vastag. A többi kapocs, illetőleg töredék, típusa egyezik az előbbivel. Valamennyin farost nyomai látszanak.

29. *sír.* (T. XLV., LVII., XLVI.) 170 cm hosszú csontváz. Jobb válla felett kétoldalas *csontfésű*; hossza 112, szélessége 50 mm. — A jobb felkar mellett köpüs *vaslándzsa*; köpűje hiányos; jelenlegi hossza 352, legnagyobb szélessége 56 mm. — Apró töredék; a lándzsa szétporlott köpűjének maradványa. — *Bronzcsat* a csontváz medencéjéből; hossza 28 mm; két oldalt bevágott fejú pecekkel. — Medencéje alatt *bronzcsat*, lehajló lábú pecekkel; hossza 16 mm. — *Vaskés* töredékei. — *Vasár* töredékei; a két töredék együttes hossza 133 mm. — *Csiholóacél* töredéke. — A csiholóacélhoz erősen hozzározdásodva bronz *szöresiptető*; hossza 59 mm. — *Kovadarabok*.

30. *sír.* (T. XLVII., LIII.) 180 cm hosszú csontváz. Koponyájától balra kétoldalas *csontfésű*; eredeti hossza 95, szélessége 48 mm lehetett. — A koponyától jobbra köpüs *vaslándzsa*; hossza 297, legnagyobb szélessége 44, köpűnyílásának átmérője 30 mm; nyélrögzítő szöge a köpű belsejében még megvan. — Meghatározatlan helyről *vaskés* töredékei. — *Vascsat*; hossza 30 mm, alakja a 17. *sír* bronzcsatjára emlékeztet. — A halottat először gondosan betakarták sárgafölddel.

31. *sír.* (T. XLIV., LXVI.) 110 cm hosszú csontváz. A koponya bal oldalánál kétoldalas *csontfésű*; hossza 113, szélessége 50 mm; a végei íveltek. — Koponyája mellett egyfülű, durva iszapolású *agyagedény*, kihajló profilált szájjal, talpprofil nélkül; magassága 108, szájátmérője 89, legnagyobb kiöblösödése 115, fenékátmérője 55 mm. — Az áll alatt néhány szem *üvegpasztagyöngy* és *tojás*. A tojás hossza 90, legnagyobb szélessége 56 mm. — Medencéjében egy szem *borostyángyöngy*; átmérője 11 mm, nyílása ovális s nem pontosan a gyöngy közepén helyezkedik el.⁷

32. *sír.* (T. LXII.) 150 cm hosszú csontváz. Bal vállánál kétoldalas *csontfésű*; hossza 106, szélessége 49 mm; egyik bordája díszített. — Jobb vállánál *vashuzal*; talán fibulát helyettesített; jelenlegi hossza 90 mm. — Nyakában *üveg-, paszta-, kréta-, kő- és borostyángyöngyök*. — A gyöngyök között volt egy *áthúrt fog* is; zöld bronzrozsda nyomait viseli. — Mellén római *ezüstérem*, hátlapja: PROVDEORTRPIICOSII, előlapján Antoninus Pius feje s körben értelmetlen szöveg; barbár hamisítvány, amit az is bizonyít, hogy az előlapján tisztán olvasható *K* betűk fordulnak elő.

34. *sír.* (T. LV.) Feldúlt csontváz. Koponyája fölött kétoldalas *csontfésű* töredékei. — Mellén sárgabetétes sötét *üvegyöngy*.

⁷ A Párducz Mihálytól jazignak tartott 16. *sír* egyik borostyángyöngye is ilyen (Dolgozatok 1931. 82. l.)

35—36. *sír.* (T. LXII.) 160 cm hosszú csontváz. A mellkas felett csecsemő csontjai voltak. A koponya alatt kétoldalas *csontfésű*; mindkét bordája egyformán díszített; hossza 103, szélessége 47 mm.

39. *sír.* (T. LXI.) Feldült csontváz. A sírban elszórtan egyoldalas díszítetlen *csontfésű* töredékei voltak.

40. *sír.* (T. LXVI.) 155 cm hosszú igen szűk medencéjű csontváz. Mellén *borostyán-* és *pasztagyöngyök* s egy szem *mészkögyöngy*. — Álla alatt I. Anastasius [491—518.] *aranyérme*. — Medencéje alatt *bronzkarika* töredéke. — A jobb lábszár alatt *bronzstilus*; hossza 11 mm. — Bal kézfejénél 134 mm hosszú *vaskés*; ebből a nyélre 50 mm esik. — Meghatározatlan helyről 53 mm-es *vascsat*. — A csontváz felett lelt disznócsont valószínűleg nem volt melléklet.

43. *sír.* (T. XLVII.) 160 cm hosszú, erősen torzított koponyájú, löcs-lábú csontváz. Mellén kétoldalas díszítetlen *csontfésű*; hossza 109, szélessége 50 mm. — Medencéjében *bronzcsat*, szétporlott vaspecekkel; hossza 25 mm. — A medence alatt 23 mm hosszú *vascsat*. — Bal markában *csíholóacél* két *kovával*. — Térdénél *vaskés* töredékei. A rozsdától körülvevő nyél tövének alakjáról megrajzolható a két darabból összetett nyél keresztmetszete; hossza 20, szélessége 8 mm.

44. *sír.* (T. XLV.) A sír fenekéhez közel kis párkány volt. A csontváz 82 cm hosszú. Koponyájától jobbra egyoldalas díszítetlen *csontfésű*; hossza 135 mm; bordája közepén 25, a végeknél 13 mm széles. — Medencéjében *vascsat*; hossza 35 mm. — Medencéje alatt *kés*; pengéje 105 mm hosszú, nyele hiányos. — Két *kova*. — Meghatározhatatlan császárkori kis *bronzérem*. — *Vascsat* töredéke.

48. *sír.* (T. XLIV.) 162 cm hosszú csontváz. Koponyája felett egyoldalas *csontfésű* töredékei voltak — *Fehérfém csat*, minden valószínűség szerint a csontváz medencéjéből; hossza 35 mm; a pecek feje rendkívül nagy, kétoldalt bevágással tagolt. Lába ráhajlik a csatkarikára. — Medencéje alatt *bronzcsat*, karikára hajló pecekkel. — *Csíholóacél*; szélessége 20 mm.⁸ — *Kova*. — A medence bal oldalán három *vaskés* töredéke; a legépebb pengének legnagyobb szélessége 24 mm.

49. *sír.* (T. LII.) 145 cm hosszú csontváz mellett *paszta-*, *borostyán-* és *kögyöngyök*.

50. *sír.* (T. XLIX., LXV.) 160 cm hosszú csontváz. A koponyától 15 cm-re a sír fenekén igen jókarban levő, kétoldalas, díszítetlen *csontfésű*; hossza 108, szélessége 49 mm. — Koponyájánál, a jobb karnál és a kézfejnél *vaskapcsok*; az egyik kinyújtva 152 mm hosszú lenne. — Melle felett egy ásonyomra hosszúnyakú *agyagedény*; 181 mm magas, szája 45, legnagyobb kiöblösödésénél 110 mm átmérőjű; fenékátmérője 55 mm. Durva szemcséjű, szürkés anyagból készült, hullámvonalakkal díszített.

⁸ Móra Ferenc feljegyzése szerint „mintha fatokban lett volna“. Faburkolat nyoma a tisztításnál számos hasonló esetben kimutatható volt.

A forma és a rajta lévő díszítés, már az avar kort jellemzi, de a fésű még a germán hajviselet és temetkezési szokás mellett szól.

51. *sír.* (T. LII.) 80 cm hosszú, torzított koponyájú gyermekcsontváz. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű*; hossza 101, szélessége 51 mm; erősítő bordái díszítettek. — Meghatározatlan helyről *kréta-, paszta-, borostyán-* és apró *kásagyöngyök*; a legnagyobb krétagyöngy magassága 13, átmérője 5 mm.

53. *sír.* (T. XLIX.) 165 cm hosszú csontváz. Jobb vállánál egydaraból készült *olló*. Nyele, amely egyúttal az olló rugójául is szolgált, 101 mm hosszú. Mindkét pengéje hiányos, hossza a nyelével azonos lehetett. A penge szélessége 17 mm-től kezdve a hegye felé mindegyre kisebb lesz. Az épebb pengén, sűrű szövet átrozsdásodott darabja maradt meg. — Jobb kézfejenél *vaskés*; hossza 147 mm, ebből a pengére 101 mm esik. A penge szélessége a nyéltőnél 19 mm. — Bal medencéje alatt *acél, obsziánián*: a medence közepe alatt *vastöredék* és *vascsat*. Az utóbbi hossza 33 mm. — „Bal alkar alatt *bronzcsat szegeccsel*“. A bronzcsat hossza 36 mm, a pecek feje jellegzetesen tagolt. A szegecs fejének átmérője 9–10, vastagsága 1 mm s 5 mm vastag tárgyra volt alkalmazva.

54. *sír.* (T. LXV.) 155 cm hosszú, torzított koponyájú csontváz. A koponya mellett kétoldalas *csontfésű*. Hossza 99, szélessége 49 mm; egyik bordája díszített.

55. *sír.* (T. XLVII.) 150 cm hosszú csontváz. Koponyáját az eke összetörte s ezért a fésű egy része a térdek közül, az egyik fülbevaló a jobb lábszár mellől került elő; a fésű többi része s a másik fülbevaló már hiányzott a csontváz mellől. A *csontfésű* egyoldalas, mindkét bordája díszített; végei a bordák fölé felhajlanak s pontos-körös díszű nyúlvánnyal tagoltak. legnagyobb szélessége a nyúlványnál 42 mm. — *Bronz fülbevaló*; karikája kinyújtva 62 mm lenne. Csüngője 6 mm-es élű kocka volt, amelynek sarkait lecsiszolták. — Medencéjében *vascsat*; hossza 46 mm. — A térdek között agyag *orsókarika*; magassága 22, legnagyobb átmérője 38 mm.

57. *sír.* (T. LXV.) 175 cm hosszú, torzított koponyájú csontváz. Koponyája alatt kétoldalas díszítetlen *csontfésű*; hossza 117, szélessége 50 mm. — Medencéje alatt *vascsat*; hossza 29 mm. — Nyitott *bronzkarika*; legnagyobb átmérője 25 mm.

58. *sír.* (T. LXII.) 157 cm hosszú csontváz. Alája 5 cm vastagon fekete földet terítettek. Medencéjében agyag *orsókarika* és *vascsat* volt; az orsó magassága 17, legnagyobb szélessége 22 mm. (A magasság kétötödénél s nem a felénél a legszélesebb). A *vascsat* pecke lehajlólábú; hossza 45 mm.

60–61. *sír.* (T. LXV.) „Kerek sírban női csontváz, jobb oldalára fordulva. Keze érintette a lábához fektetett gyermek fejét“. Medencéjében *vascsat*; hossza 34 mm. — A gyermek jobb térdén, rosszkarban-lévő kétoldalas *csontfésű*; szélessége 47 mm.

62. *sír.* (T. LXII.) 133 cm hosszú csontváz. Jobb kézfejenél egyoldalas *csontfésű*; egyik erősítő bordája díszített. A borda közepén 16, a végén 9 mm; maga a fésű közepén 34, a végén 26 mm széles. — Lábánál *vaskapocs*.

63—64. *sír.* (T. LVI.) Két, egymással szembenfekvő, csontváz. A nagyobbik 168 cm hosszú, a kisebb, amelyik ennek térdéhez volt fektetve 108 cm hosszú. A nagyobb csontváz medencéjében szétrozsdásodott *kés*, vállánál köpüs *vaslándzsa* volt; hossza 255, legnagyobb szélessége 50, köpűjének átmérője 27 mm. — A kisebb csontváz koponyáján háromélű *nyílhegy* töredéke.

65. *sír.* (T. XLV.) 155 cm hosszú csontváz. Medencéjében *bronzcsat*; hossza 43 mm; pecke hiányzik; elűt a temetőben szokásos típustól. — A mellkas és medence között 29 mm hosszú *vascsat*. — Bal kézfejenél a medence szintje alatt *kés*, *csiholóacél* és *kova*. — Bal felső lábására mellett két darab kétélű köpüs *nyílhegy*; az egyik töredékes; köpűjének átmérője 10 mm; legnagyobb szélessége 40 mm. A kisebb hossza 110, legnagyobb szélessége 29 mm. 13 mm-es köpűjéből 9 mm átmérőjű, keményfa vessző átrozsdásodott maradványa nyúlik ki. — Egy rozsdacsomón körülbelül két négyzetcentiméter nagyságú *szövetdarab* maradt meg.

68. *sír.* (T. LII.) 155 cm hosszú csontváz jobb válla alatt kétoldalas *csontfésű*; hossza 122 mm; egyik bordája díszített.

69—70. *sír.* (T. LXIII.) Három csontváz egy sírban.

a) 160 cm hosszú csontváz, térdétől a lábfejek felé égett rétegben feküdt. Jobb vállánál kétoldalas *csontfésű* töredéke. Bordája a szokástól eltérően bronz szegekkel volt felerősítve. Szélessége 44 mm. — „Bal válltól lefelé a mellen vékony *vasdarabkák* ezüst törmelékkal“ (?). — Medencéje felett *vascsat* töredéke. A medence alatt csontszerű masszából készült 38 mm hosszú, 34 mm széles és 27 mm magas *tojásalak*. — *Csiholóacél*, *késtöredék*, két *kova*, olvashatatlan *bronzérem* töredéke és *bronzcsat*, lehajló lábú díszített pecekkel; a pecek hossza 27 mm.

b) 155 cm hosszú csontváz. Az előbbinek a feje, emennek a lábszárához ért. Bal válla mellett kétoldalas *csontfésű*; hossza 98, szélessége 46 mm. Egyik bordája díszített. Hasán keresztbefektetett *kés*; pengéjének szélessége a nyéltőnél 23 mm; a két töredék jelenlegi hossza 165 mm.

c) Melléklet nélküli csecsemőcsontváz, az előbbitől balra feküdt.

78. *sír.* (T. XLVII.) 155 cm hosszú keletfelé néző csontváz. Medencéje alatt bütykökkel díszített *bronzkarika*; kora-germán, illetőleg kelta karperecekre emlékeztet; átmérője 54, nyílásátmérője 41 mm. — Bal keze alatt *vaskés*; pengéjének hossza 110, szélessége a nyéltőnél 20 mm.

80. *sír.* (T. LXI.) Szétporlott csontváz mellett *kréta*-, *paszta*-, *betétes paszta*- és csiszolt *kögyöngyök*. — *Vasár* töredékei.

87. *sír.* (T. XLIX.) 155 cm hosszú keletfelé irányított csontváz. Koponyája mellett kétoldalas *csontfésű*; hossza 96, szélessége 47 mm; egyik bordája díszített. — Medencéjében *bronzcsat*; hossza 33 mm. — Egy ki-

sebb *bronzcsat*; hossza 12 mm. — 15 mm magas *orsó*; legnagyobb átmérője 21 mm. — *Bronz csipesz*; hossza 56, a csiptető rész szélessége 18 mm. — *Vaskés*; pengéjének hossza 117, szélessége a nyéltőnél 20 mm. — Két *sarlótöredék* (?). — Bal lábszára mellett *vaskapocs*.

88. *sír*. (T. L.) 150 cm hosszú csontváz. A koponya két oldalán egy-egy *üveg pohár*. Az egyik teljesen összetört, a másik töredékes. Alakja borospoharra emlékeztet. Talpátmérője 45 mm, kúposan szűkül a nyaka felé; a nyak 10 mm átmérőjű üres henger, amely kehelyszerűen szélesedik ki. Szája nem tökéletes köralak; rövidebb átmérője 67 mm. Magassága körülbelül 92 mm lehetett. — Az áll alatt háromszögfejú, háromágú, ívelt-nyakú, ötszögtestű aranyozott *bronzfibula*; lába állatfejben végződik; vas rugószerkezete és bronz tűtartója van. Hossza 58, szélessége 25 mm. — Nyakában *kréta*-, *paszta*- és *borostyángyöngyök*; az épebb krétagyöngy magassága 12, átmérője 22, nyílásának átmérője 5 mm; szabályos hengeralak; borostyángyöngyök közül a leghosszabb 25 mm. — Jobb kezénél, vékony *vaspenge* (borotva?) töredékei; szélessége 21—24 mm. — Medencéjében *vascsat*; hossza 37 mm. — *Vasfibula* töredéke (?), bronz rugószerkezettel. — *Bronzkarika*; átmérője 24—25 mm. — Bal lábszára mellett agyag *orsókarika*; magassága 13, legnagyobb átmérője 23 mm.

89. *sír*. (T. XLIV.) 175 cm hosszú csontváz. Koponyájánál kétoldalas *csontfésű*; hossza 102, szélessége 54 mm; igen széles bordái vannak (18 mm); az egyik borda díszített. A medence alatt 29 mm hosszú *bronzcsat*, jellemző pecekkel. — *Vascsat*; hossza 21 mm. — A jobb kéznél *vaskés*; pengéje 105 mm hosszú s a nyéltőnél 20 mm széles; nyele töredékes. — Az előbbivel össze volt rozsdásodva egy kis *olló*, *csiholóacél* és *kova*. Az olló hossza 148 mm; ebből a pengére 78 mm esik. A hozzározsdásodott csiholóacél hossza 114 mm.

90. *sír*. (T. LII.) Feldúlt csontváz mellett kétoldalas *csontfésű*, hossza 96 mm; egyik oldalán a fogak jóval sűrűbbek.

91. *sír*. (T. LI.) 145 cm hosszú csontváz. Koponyájánál rosszkarbanlevő kétoldalas *csontfésű*. A jobb kézfejnél *vascsat*; hossza 39 mm.

93. *sír*. (T. LII.) 105 cm hosszú csontváz. Koponyájától jobbra két darab kétoldalas *csontfésű*. Az egyik ép; 94 mm hosszú, 45 mm széles; egyik bordája díszített. — A másik fésű töredékes s rossz anyagú. — Medencéje alatt *vaskés* töredékei és 37 mm hosszú *vascsat*.

94. *sír*. (T. LX.) 160 cm hosszú megbolygatott csontváz. A lefelé fordított koponya alatt, szürkés fekete korhadék látszott. A sír falában kis ásónyomok voltak kivehetők. Koponyája mellett kétoldalas *csontfésű*; hossza 102 mm; egyik bordája díszített. — Medencéjében 30 mm hosszú *vascsat*. — Medencéje alatt *vaskés* töredékei és egy formátlan *ólomdarab*.

95. *sír*. (T. LII., LXVI.) 90 cm hosszú csontváz. Koponyája alatt kétoldalas *csontfésű*; hossza 125, szélessége 48 mm; mindkét bordájának vége díszített. Mellette szürkés fekete színű, durva anyagú *agyagedény*;

magassága 87, szájátmérője 66, legnagyobb kiöblösödése 84, fenékátmérője 41 mm. — Meghatározatlan helyről 27 mm hosszú *bronzcsat* — *Vaskapocs* (?) töredéke. — Oldalt 15 mm hosszú *vascsat*. — A két lábszár közt *pasztagyöngyök* és egy szem *kögyöngy*.

96. *sír*. (T. LXVI.) 175 cm-es északnyugat-délkeleti irányú csontváz. Zölde iszapban hason feküdt. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű* töredéke. — Medencéjében *hegyikristályból csiszolt orsókarika*, négy és ötszögű oldalakkal; Magassága 19, átmérője 33, nyílása 7—9 mm.

97. *sír*. (T. XLIV.) Feldúlt gyermekcsontváz, kétoldalas *csontfésű* melléklettel. A fésű hossza 108, szélessége 50 mm; egyik bordája díszített.

99. *sír*. (T. LVI.) 170 cm hosszú csontváz. Feje alatt *vascsipesz*; hossza 90 mm, szája felé gyöngye ívben szélesedik, ahol 20 mm. — *Vaspánt* volt hozzározsdásodva. Egyik vége félkörben végződik, a másik hiányzik s így eredeti hossza sem állapítható meg; szélessége 7 mm. — Meghatározatlan helyről 35 mm hosszú *vascsat*. E csontváz feje alatt húzódot a 100. *sír*, amely jazig mellékletű volt s a sírok közelegykorúsága ellen bizonyít.

101. *sír*. (T. XLVIII.) 158 cm hosszú csontváz. Bal válla felett egyoldalas *csontfésű*; hossza 103, szélessége az ép végén 32 mm; egyik bordája díszített. Bal karján belül, le a lábfejig *vaskapocs* töredékek voltak.

102. *sír*. (T. LII.) 100. és 101. *sír* felett észak-déli irányban, 75 cm hosszú gyermekcsontváz. A 101. *sír*hoz tartozhatott, ezért szokatlan az iránya. Medencéjében 21 mm hosszú *bronzcsat*, jellegzetes pecekfejjel.

106. *sír*. (T. LXI.) 105. cm hosszú csontváz. Jobb vállánál kétoldalas *csontfésű*; hossza 107, szélessége 50 mm; egyik bordája díszített. — Medencéjében 30 mm hosszú *bronzcsat*; pecke vasból lehetett.

107. *sír*. (T. LXI.) 160 cm hosszú csontváz. Bal vállánál kétoldalas *csontfésű*, 21 mm széles díszített végű bordákkal.

109. *sír*. (T. LXIII.) 155 cm hosszú, torzított koponyájú csontváz. Koponyájánál kétoldalas *csontfésű*, amelynek egyik bordája díszített.

114. *sír*. (T. XLIV.) 145 cm hosszú csontváz. Jobb válla felett kétoldalas *csontfésű*; hossza 100, szélessége 49 mm; egyik bordája díszített.

115. *sír*. (T. LXIII.) 80 cm hosszú csontváz mellén egyoldalas *csontfésű* töredéke. Mindkét bordája díszített.

117. *sír*. (T. LXIII.) Feldúlt csontváz, kétoldalas *csontfésű* melléklettel. Valószínűleg e *sír* feldulásakor kerültek a fésűtöredékek a 118., jazig mellékletű *sír*ba.

125. *sír*. (T. LXV.) 148 cm hosszú csontváz. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű* töredékei. — Nyakában néhány szem *pasztagyöngy*. — Koponyájától balra agyag *orsókarika*; magassága 15, átmérője 30 mm. Medencéjében *borostyángyöngy*; magassága 14, átmérője 31 mm.

126. *sír*. (T. LXIV.) Feldúlt csontváz. Melléklete *vascsat*, *vaskés* töredéke és *vasdarabkák*.

131. *sír*. (T. LXI.) 80 cm hosszú csontváz. Koponyájától balra rossz állapotban-levő, kétoldalas, díszítetlen *csontfésű*. — Bal kézfejenél néhány

pasztagyöngy és egy *hegyikristálygyöngy*. — Mellén félkorongosfejú *bronzbádoggfibula*; hossza 60 mm; ívelt nyakkal, díszítetlen bádogg testtel; rugósszerkezete vasból volt. — Medencéjében két *csontpiramis-fityegő*; az épebb magassága 32 mm; alapja 8 mm oldalú négyzet. Mindkettő pontos-körös díszítésű. — 30 mm hosszú *bronzcsat*.

132. *sír*. (T. LIX.) 172 cm hosszú csontváz. Bal felső lábszára közepén *vascsat*; hossza 45 mm. — Ennek folytatásában *vaskés*; jelenlegi hossza 164 mm.

133. *sír*. (T. LIII., LVII.) 162 cm hosszú csontváz. Koponyája körül *sarló*; nyelének hossza 135 mm (az ábrán nincsen rajta a teljes nyél); pengéje, a hajlás irányát követve, a penge szélességének középvonalán 380 mm; átmérője hegyétől a nyéltőig 230 mm; nyelének a vége *T* alakúan van kiképezve. — Medencéjében 36 mm hosszú *vascsat*. — Bal kézfejénél *kés*; jelenlegi hossza 125 mm. — *Olló*; hossza 161 mm, amelyből a nyélre 80 mm esik; *U* alakú nyele közé 55 mm hosszú és 12–13 mm széles fadarab volt betéve, amely a nyél rugózását védte a megerőltetéstől. — Az ollóval erősen összerozsdásodva töredékes *csiholóacél*; épebb felének hossza 83, a meglévő darabnak hossza 126 mm. — Két *kova*. — Bal karja és gerince közt 74 mm hosszú *vascsipesz*; nyele 5–7 mm széles és 55 mm hosszú. Majd kis vállal 15 mm-re szélesedik ki s 21 mm-es csiptetőrészben végződik. — Medencéje alatt vékony *bronzlemez* törmelése volt.

142. *sír*. (T. LV.) 70 cm hosszú csontváz. Jobb kézfejénél díszített bordájú kétoldalas *csontfésű*; szélessége 50 mm. — Az ásató feljegyzése szerint „érem (?)“ melléklete is volt a sírnak, de már a feljegyzésből is kiténik, hogy tönkrement éremről lehet szó.

146. *sír*. (T. LXII.) 127 cm hosszú csontváz. Fejétől jobbra nagy *borostyángyöngy*; magassága 30, átmérője 36 mm. — A mell és medence között *bronzfibula*, vas rugósszerkezettel, ívelt nyakkal s aláhajló lábbal. Az utóbbi alkotja a tűtartót s vége rácsavarodik a nyaktőre; hossza 45 mm. — Medencéje alatt *pasztagyöngyök* és egy szem *bronzbádogggyöngy* (?) — Lábfejénél egy szem *krétagyöngy* és három agyag *orsókarika*. Ezek közül kettő szabálytalan, egy töredékes. — Bal alsó lábszára mellett 120 mm hosszú, 31 mm széles *vaslemez*; egyik sarkán 25 mm-es nyúlvánnyal. — Meghatározatlan helyről *bronzcsat*; hossza 27 mm. — Négyzetes *bronzcsat* 13 és 14 mm-es oldalakkal. Mindkét csat lehajló lábú pecekkel.

148. *sír*. (T. XLVII.) 165 cm hosszú csontváz. Feje alatt kétoldalas *csontfésű*; egyik bordája díszített; igenrossz-fenntartású. — Medencéjében súlyos tömör *bronzcsat*, lehajló lábú pecekkel. A csat hossza 39 mm. — Kisebb *bronzcsat*; hossza 35 mm; a pecek feje jellegzetes. — Medencéje alatt *csiholóacél*; ép felének a hossza 58 mm; közepén felfüggesztésre szolgáló vaskarikával. — Két *kova*. — 125 mm hosszú *vaskés*, amelyből a pengére 86 mm esik. — *Csontár* töredéke; jelenlegi hossza 33 mm.

149. *sír.* (T. LIV.) 156 cm hosszú csontváz. Mellékletei az alábbiak. Kétoldalas *csontfésű*, díszített bordával. — *Borostyán-, üveg-, paszta- és krétagyöngyök*; a legnagyobb krétagyöngy magassága 12, átmérője 22 mm. — *Ezüstkarikák*, két-két szíjra erősíthető lemezzel, amelyek szegeccsel voltak átütve. — Medencéjében *vascsat*; hossza 58 mm. — Medencéje alatt gyöngyök közt *bronzcsipesz*; hossza 61 mm. Csiptetőjének szélessége 19 mm, innen fokozatosan csökken s a végén 10 mm széles lesz. — 99 mm hosszú, 6 mm széles *vasdarab*; mintha szokatlanul hosszú csipesznek egyik szára volna.

155. *sír.* (T. LXIV.) 142 cm hosszú csontváz. Nyakában *vasfibula*; hossza 51 mm; ivelt nyakú és aláhajló lábú; a láb vége felcsavarodhatott a nyaktőre. — Medencéjében 51 mm hosszú *vascsat*. — Jobb lábfejenél *bronzkarika*; átmérője 48—50 mm; a rozsdá egy helyen szétette; vastagsága 4—6 mm.

162. *sír.* (T. XLVIII.) 162 cm hosszú csontváz. Ámbár fogai a bronzrozsdától erősen megzöldültek, melléklet a fej körül nem volt. A sír földjéből 37 mm hosszú *bronzcsat* került ki; pecke jellemző a temető nagy bronzcsat peckekre. — Jóval a lába alól ismeretlen rendeltetésű *vastárgy* több töredéke.

163. *sír.* (T. LV.) A 158. számú magyar sír alatt, 134 cm hosszú csontváz. Koponyájától jobbra összetört kétoldalas *csontfésű*. — Meghatározatlan helyről *vaskés*; jelenlegi hossza 124 mm, amelyből az ép pengére 85 mm esik.

175. *sír.* (T. XLV.) 180 cm hosszú csontváz. Medencéje alatt *vascsat*; hossza 30 mm. — Töredékes *csiholóacél*. — Három *kova*. — *Vasár* két töredéke. — Három *késtöredék*; a legépebb hossza 107 mm, amelyből a pengére 85 mm esik; szélessége a nyéltőnél 21 mm. — Meghatározatlan helyről *vasszeg* (?); hossza 65 mm; derekának keresztmetszete 5 mm oldalú négyzet.

176. *sír.* (T. LXIV.) Feldúlt gyermekcsontváz. Melléklete szétszórt kétoldalas *csontfésű* és kis *bronzkolomp*. Ez utóbbi hossza 59, szélessége 35—43 mm; vas nyelve és ütője van; a mai kolompokra emlékeztet, de azoknál kisebb.

177. *sír.* (T. LIX.) 157 cm hosszú csontváz. Medencéjében 17 mm hosszú *bronzcsat*. — Meghatározatlan helyről két *kés* töredéke; nyéltővüknél kis váll van, ahogyan a későbbi kardoknál volt szokásban. A nagyobb kés pengéje átrozsdásodott börtök maradványába van foglalva; pengéjének szélessége 21, a kisebbé 10 mm. — 99 mm hosszú *csiholóacél*. — *Vasár* töredékei. — *Bronzszegecs*. — *Bronztű* töredékei. — *Ólomdarab*.

178. *sír.* (T. LXIII.) 146 cm hosszú csontváz. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű*; hossza 126 mm. Nemcsak a bordái díszítettek, hanem a fésű végei is. — Nyaka körül *paszta-, mész-, borostyán- és üvegyöngyök*. — Gerince alatt, azzal párhuzamosan, egysorban elhelyezve három *vasszegecs*; a szegecsnek fejének átmérője 13 mm. — Medencéjé-

ben 60 mm hosszú *vascsat*. — Négy szemből álló *lánc*. A szemek átmérője 12 mm. — Bal lábszárán *ólomérem*; átmérője 22 mm; előlapján egy keleti süvegés fej, hátlapján ló reliefje van; felírása nincs. — *Bronzlemez töredéke*; a töredékek alapján ítélve köralakú préselt lemez lehetett, préselt mintával. Valószínűleg ebben a rekeszben foglalt helyet a félgömb alakú üvegből készített hamis ékkő.

179. *sír*. (T. LIII.) 156 cm hosszú csontváz. Bal válla alatt kétoldalas *csontfésű* töredékei. — Koponyája felett *vaskapocs* töredékei; a nagyobb töredék szélessége 17, vastagsága 4 mm.

189—190. *sír*. (T. LXI.) Két egymásra temetett csontváz, egymástól elfordított fejjel. A csontvázak 153, illetőleg 166 cm hosszúak. Az egyik mellkasán és medencéjében *üveg*-, *paszta*- és *kögyöngyök*. A legnagyobb gyöngy betétes; magassága 20, átmérője 30 mm. — A gyöngyök között háromszemű *vaslánc*; a láncszemek átmérője 14 mm. — Medencéjében *ezüstcsat*, vas-pecekkel; hossza 38 mm. — *Bronzcsengő*; magassága 23, szájátmérője 24 mm lehetett; töredékes. — *Bronzkarika*; átmérője 19, nyílásátmérője 9 mm. — *Bronz csüngődísz*; csiholóacél alakú; hossza 39, szélessége 9 mm. — *Bronz szörcsiptető alakú csüngődísz*; hossza 47 mm. — *Bronzcsat*, szijra erősíthető áttört lemezzel; karikája 18 mm hosszú s négyszögletes; teljes hossza a pecek irányában 33 mm; pecke hiányzik. — Bal sarka alatt két darab *ólom* volt. — A másik csontváz jobb medencéjében *vascsat*, a bal alsó kar mellett *vaskés* és a jobb combcsont tövé-nél *bronztárgy*.

194. *sír*. (T. LX.) 157 cm hosszú csontváz. Koponyájától balra egyoldalas *csontfésű*, igen rossz állapotban. — Medencéje alatt 120 mm hosszú *kés*, amelyből a nyélre 42 mm esik. — *Vascsat* (?). — 25 mm széles *csiholóacél*; végei hiányzanak. — Hozzá van rozsdásodva egy 74 mm hosszú és 10 mm széles *vaspánt*. — *Kova*. — Ismeretlen rendeltetésű *vas-tárgy* töredékei.

196. *sír*. (T. LIV.) Feldúlt csontváz. Csak a lábszárjai érintetlenek. Mellékletei: kétoldalas *csontfésű*, 35 mm hosszú *vascsat*, *vas* és *bronz törmelék*.

197. *sír*. (T. LVI.) A 195. melléklet nélküli *sír* alatt 158 cm hosszú csontváz. Bal válla alatt kétoldalas *csontfésű* töredékei; szélessége 54 mm. — A nyakban *üveg*-, *paszta*- és *borostyángyöngyök* között két kis *ezüst-csüngő*. — Jobb térde felett *vascsat*. Igen rossz állapotban van.

207. *sír*. (T. XLVII.) Feldúlt gyermekcsontváz. Koponyája mellett kétoldalas *csontfésű*; hossza 124, szélessége 52 mm; egyik bordájának töredékén díszítés nyomai látszanak.

208. *sír*. (T. LXIII.) Feldúlt gyermekcsontváz. Koponyája mellett kétoldalas *csontfésű* töredékei voltak; meglévő bordája díszített.

215. *sír*. (T. LXII., LXVI.) 90 cm hosszú csontváz. Lábszáránál agyag *orsókarika*. Magassága 35, átmérője 40 mm. — A *sírba* durva szemcséjű *agyagbögre* volt dobva. Magassága 96, szájbősége 66, legnagyobb kiöblösödése 95, fenékátmérője 45 mm.

218. *sír.* (T. LV.) 150 cm hosszú csontváz. Medencéje és mellkasa között 45 mm hosszú *vascsat*, „hozzározsdásodott kis *vaslemez*” (?). — A térdek között *vaskapocs* töredékei voltak.

220. *sír.* (T. LV.) 161 cm hosszú csontváz. Jobb válla felett kétoldalas *csontfésű* töredékei. — „Háta alatt a két lapockán keresztül *vaskés*. Valószínűleg a nyelén voltak a *bronzszegek*” (?). A kés töredékes. — A legnagyobb bronzszeg fejének átmérője 9 mm. A késnyelén a bronzrozdának semmi nyoma sem látszik, míg az ugyaninnen előkerült *ólomdarabkán* 10 mm-es bronz rozsdafolt van. — A késsel összerozsdásodva *csiholóacél*, *kovával* és egy *obszidiánnal*. Az acél hossza 118 mm. — Meghatározatlan helyről *fehérém csat*; hossza 35 mm; peckének feje kétoldalt bevágott, lába ráhajlik a csatkarikára.

224. *sír.* (T. LIV., LXVI.) A 223. melléklet nélküli *sír* alatt feküdt; valószínűleg feldúlt csontváz volt, mert hossza nincsen feljegyezve s a mellékletek helye is csak a karon lévő két kis *ezüstkarikánál* van meghatározva. Ezek átmérője 10 mm. — Kétoldalas *csontfésű*. — Töredékes *vaskés*. — Egy *borostyán*- és egy *krétagyöngy*. Ez utóbbi magassága 11, átmérője 20, nyílása 5 mm; hengeralakú. — 30 mm magas *agyagorsó*. Átmérője 40, nyílása 9—10 mm. Alakja két alapjával összetett csonkakúp. — Finom iszapolású szürke *agyagbögre*; magassága 69, szájbősége 45, ívelt nyakának legkisebb kerülete 116 mm; a nyaktónél gyöngén kiugró párkánya van s ez alatt besímitott hálóminta. A minta 15 mm széles szalagot tölt ki. Az edény legnagyobb kiöblösödése 62, fenékátmérője 31 mm.

225. *sír.* (T. XLVI.) 148 cm hosszú csontváz. Koponyája alatt kétoldalas *csontfésű* töredéke. — Bal karjánál 41 mm hosszú *vascsat*. — Bal kezénél, töredékes *vaskés*; ép nyelének hossza 58 mm. — Lábai között *kréta*-, *borostyán*- és *pasztagyöngyök*.

229. *sír.* (T. XLVI., LIII.) 164 cm hosszú csontváz. Meghatározatlan helyről kétoldalas *csontfésű* töredékei. — Koponyájától jobbra köpüs *vaslándzsa*. Hossza 315, legnagyobb szélessége 46 mm; köpűjének átmérője 27 mm. — Medencéjében díszített *bronz*-, vagy *ezüstcsat*, vaspecekkel; hossza 33 mm. — Medencéje alatt *csiholóacél* (?), *kova* és *kés*. A kés hossza 205 mm. — A jobb alkar mentén *vasár* töredékei. A jobb lábszárnál *vasszegecs* és *bronzcsipesz*. Az utóbbi hossza 56, szélessége a csiptetőrészénél 10, a másik végén 6 mm. Sarkai alatt *vaskapocs*, *karikával* (?).

230. *sír.* (T. LVI.) 115 cm hosszú csontváz. Nyaka körül, néhány szem *üveggyöngy*. — Medencéjétől jobbra kétoldalas *csontfésű* töredékei voltak.

231. *sír.* (T. LI.) 157 cm hosszú csontváz. Koponyája alatt kétoldalas díszített bordájú *csontfésű* töredéke. — Meghatározatlan helyről *vascsat*, nagy fehérém pecekkel; a csat 34, pecke 38 mm hosszú. Az utóbbi bevágott oldalú fejjel és vastag testtel. — *Vaskés* töredéke. — *Csiholóacél* három *kovával*. — Medence alatt *kés*, bronzhuzallal; a kés hossza 123 mm; a bronzhuzal egyik vége vasrozsdába vész el. — Bal kézfejénél *vastöredék*.

232. *sír.* (T. XLVIII.) Feldúlt csontváz. Medencéjében 52 mm hosszú *vascsat*, *borostyán-* és *üveggyöngyök*. Meghatározatlan helyről *csontfésű* töredékei és *bronz szegecs* kerültek elő.

233. *sír.* (T. LVI.) 100 cm hosszú csontváz. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű*. — A mellkas és medence között széptomlott *ezüstcsat* töredékeit találták.

234. *sír.* (T. LXVI.) 153 cm hosszú, fordított irányú, torzított koponyájú csontváz. Bal combjához csecsemő volt temetve. A csontváz „ismeretlen állatkoponya alatt” volt elhelyezve. Bal kézfejénél 103 mm hosszú *vaskés*. — Mellén *ezüst függő*; három gömb közepén egy kisebb gömb; közben a karika. A gömbök átmérője 6, a kisebbé 5 mm. A karikához kis lemez s ehhez három nagyobb gömb van forrasztva, míg a negyedik magán a karikán ül rajta. — Nyaka körül *szemes-* és *betétesgyöngyök*. Köztük iker gyöngyök is vannak. — A gyöngyök között töredékes *ezüstgömb*. — Bal válla felett vékony *ezüstlemez*; szélessége 28 mm, hossza nem mérhető, mert fel van göngyöltve és töredékes.

240. *sír.* (T. L.) 116 cm hosszú csontváz. Medencéje alatt két szem *borostyángyöngy*. — Meghatározatlan helyről *vasszegek*; típusuk olyan, mint a fésűk szegecse, ezért valószínűnek tartjuk, hogy elporlott *fésűnek* szegecstöredékei.

243. *sír.* (T. L.) 151 cm hosszú erősen X-lábú csontváz. A 238. számú magyar sír érinti a lábait. Nyaka körül néhány szem *borostyángyöngy*. — Medencéjében töredékes *vascsat*. — Meghatározatlan helyről két *vasszeg*, 13 mm átmérőjű fejjel.

244. *sír.* (T. LXIV., LXI.) 180 cm hosszú csontváz, a 242. számú melléklet nélküli csontváz alatt feküdt. Bordája alatt *csiholóacél*, három *kovával*. Az acél hossza 82 mm. — Bal oldalán, a könyöknél kétélű *vaskard*, két fel nem vehető függesztő karikával. Hossza 855 mm; ebből a markolatra 114 mm esik; a penge szélessége a markolattónél 48 mm s ez a vastagság csak a hegyénél csökken le; markolata 11—30 mm széles. — Meghatározatlan helyről töredékes *vaskés*. — Négyszögletes *ezüstcsat*, szíjra erősíthető töredékes nyúlvánnyal; hosszúsága 26, szélessége a nyúlvány nélkül 17 mm; pecke a temetőre jellemző típusú.

245. *sír.* (T. XLVIII.) 163 cm hosszú csontváz. Lábai között szétporlott csecsemő csontjai voltak. Medencéjében 61 mm hosszú *vascsat*. — Meghatározatlan helyről két *bronzszegecs*; 12 mm hosszú fejtátmérővel. — Kis *vaskés*; nyele töredékes, pengéjének hossza 71, szélessége a nyéltónél 12 mm.

246. *sír.* (T. XLVIII.) 150 cm hosszú csontváz. Koponyája alatt kétoldalas *csontfésű* töredékei. — Meghatározatlan helyről rossz *bronzcsat* két töredéke. — Medencéjétől balra *kés*, *kovával*. A kés hossza 146 mm, amelyből a nyélre 47 mm esik; nyéltónél a penge 21 mm széles; alakja olyan, mintha eltört olló egyik pengéje lenne.

247—248. *sír.* (T. LVIII.) Két, arccal egymásnak fordított csontváz. A 247. szétvetett lábakkal feküdt, hossza 165 cm. Mellékletei *borostyán-*

gyöngyök; 50 mm hosszú *vascsat* és ismeretlen rendeltetésű *vastárgy*. — A 248. csontváz hossza 150 cm, feje kis padkára volt fektetve. A szét-hullott koponyacsontjai fiatal emberre vallanak. Koponyájától jobbra kis *vasszeg* (?). — A mellén félkorongosfejű rekeszes, gránátos *fibula*; a rekeszeken kívül öntött mintával, amelyben az S motívum és az ebből alkotott futókutya dísz uralkodik. Jelenlegi hossza 76, szélessége 37 és 15 mm. Kilencágú volt, de valamennyi ága hiányzik. — Jobb vállánál hat agyag *orsókarika*; a legnagyobb magassága 19, átmérője 28 mm. A legkisebb magassága 11, átmérője 18 mm. — Medencéje alatt *kés*; pengéjének hossza 98, szélessége a nyéltőnél 19 mm. — Minden valószínűség szerint nyelének a vége az a kihegyesedő lapos vasdarab, amelyik nyolc szegeccsel egybeillesztett két *bronzlemez* között végződik; az épebb lemez hossza 33, szélessége 18 mm. — Mellén kampós végű *vasár*; hegye felé töredékes; 90 mm hosszú. — Meghatározatlan helyen még egy *ár* töredéke volt. — Kis *bronzdarab* (?), *ólomlemez*, *ólomgomb* (?), *bronz szegecs*, *fenőkö* és egy *pasztagyöngy*. — 71 mm hosszú, 24 mm széles, 2—3 mm vastag áttört *csontlemez*; végei le vannak kerekítve. Kissé hajlott. Három nyílása körül pontos-körös és két vonal közé zárt ferde vonalakból álló díszítés van. — 13 mm magas és 26—27 mm átmérőjű megkövesedett agyagdarab. — 45 mm hosszú *bronzcsat*; a pecekkel együtt díszített.

263. *sír*. (T. LXII.) Gyermekek csontváz a 262. melléklet nélküli csontváz alatt volt. Hossza nincs feljegyezve, valószínűleg a 262. *sír* készítésénél bolygatták meg. Koponyájától balra egyoldalas *csontfésű*. Egyik bordája díszített.

264. *sír*. (T. LVI.) 151 cm hosszú csontváz. Medencéjétől a koponya felé fel volt dülva. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű* darabjai. Medencéjében 50 mm hosszú *vascsat*.

266. *sír*. (T. LXVI.) 140 cm hosszú csontváz. Mellékletei: 45 mm hosszú *vascsat* és egy *bronzcsat* pecke.

271. *sír*. (T. LXIV.) 163 cm hosszú csontváz. Medencéje alatt *fehértém csat*; hossza 30 mm; pecke típusos. — *Vaskés*; hossza 225 mm, amelyből a pengére 160 mm esik; szélessége a nyéltőnél 25 mm. — A kéz alatt *csiholóacél* töredéke; hossza 77, legnagyobb szélessége 35 mm; belső íve elvékonyodik s lehetséges, hogy *sarlónak* a töredéke. A *sírba* is töredékesen került.

274. *sír*. (T. LXV.) A 269. számú magyar *sír* alatt egy 100 cm hosszú csontváz feküdt. Koponyájától jobbra durva *agyagedény*; magassága 100, szájbősége 72 mm; legnagyobb kiöblösödése 102, fenékátmérője 58 mm.

275. *sír*. (T. LX.) 154 cm hosszú csontváz. Medencéjében négyszögletes *bronzcsat*; hossza 20, szélessége 17 mm. — *Csiholóacél*; hossza 85, szélessége 19 mm. — Töredékes *vaskés*; szélessége 19 mm. — A medence közepén ismeretlen rendeltetésű *vastárgy*; szélessége 5—8, vastagsága 2—3 mm. Egyik vége hajlott és itt a legszélesebb.

276. *sír.* (T. LV.) 147 cm hosszú csontváz. Tőle jobbra kis gyermek (l. 279. sírt) csontváza. Arccal egymásnak voltak fordítva. Medencéjében 33 mm hosszú *vascsat*.

277. *sír.* (T. LIX.) 163 cm hosszú csontváz, teknőszerű, keményre döngölt sír fenekén volt. Koponyájától balra kétoldalas *csontfésű* töredéke. Agyag *orsókarika*. — Nyakában *paszta-*, *üveg-* és *borostyángyöngyök*, a két térd között kék-fehér betétes, sárga *üveggyöngy* töredéke. — Medencéjében 40 mm hosszú *vascsat*. — Bal felső lábszárán belül *vaskés*; hossza 110 mm, amelyből az ép pengére 86 mm esik. — A két térd között *kagylóhéj* (cardium tuberculatum) töredéke. — A két combcsont között összerozsdásodott *vas-* és *bronzkarika*; átmérőjük 39, vastagságuk 5—7 mm.

278. *sír.* (T. LX.) 175 cm hosszú csontváz. Koponyájától balra kétoldalas *csontfésű* töredékei. — Medencéjében *ezüstcsat*; aranyozott félkörös díszítéssel s jellemző pecekkel; hossza 37 mm. — A mellkas alatt *vaskés*; hossza 150 mm, amelyből a pengére 115 mm esik. Meghatározatlan helyről *késtöredékek*. Az egyik töredéknek 80 mm hosszú nyélnyúlványa van. — A jobb felsőkar felett 21 mm hosszú *vascsat*. — Meghatározatlan helyről *vascsipesz*; hossza 72, szélessége 5—15 mm. — Töredékes *vasár*.

279. *sír.* (T. LXIV.) 80 cm hosszú gyermekcsontváz. A 276. számú csontvázal egy sírban volt, arccal egymásnak fordítva. Koponyája alatt kétoldalas *csontfésű* töredékei voltak. — Nyaka körül és a medence alatt *kő-*, *borostyán-*, *üveg-* és *pasztagyöngyök*. — Medencéje alatt igen kopott átfúrt *érem*; valószínűleg II. Constantius (337—361) kisbronz érme. — Bal alsó lábszárán 75 mm hosszú *vastárgy*; mindkét vége ellaposodik és át van fúrva. — Valószínűleg az éremmel együtt fordultak elő a csontból és állati fogból készült *csüngődíszek*. A csontból készülteken pontos körből vagy bekarcolt vonalmotivumokból álló díszítés van; kettőn bronz rozsdá nyoma látszik. Egynek az alaprajza kör, négynek pedig négy-szög. A legnagyobb magassága 25, a legkisebbé 18 mm.

287. *sír.* (T. L.) A 288. számú melléklet nélküli feldúlt csontváz alatt 172 cm hosszú csontváz feküdt. Medencéjében 36 mm hosszú *vascsat*. — Medencéje alatt *acél* (?) *kovával* és két *késsel*; a nagyobb kés hossza 119, a kisebbé 100 mm. — Bal lábfejenél *vaskarika* (?) töredéke. — A két talp alatt egy-egy *fenőkö*. Meghatározatlan helyről 55 mm hosszú *csonttű*. — Töredékes *vasár*; meglévő két darabjának hossza 117 mm. — 160 mm hosszú, 8 mm széles *vaspánt*.

297. *sír.* (T. LVIII.) 156 cm hosszú csontváz. Jobb kézfejenél kétoldalas *csontfésű* töredékei. — Meghatározatlan helyről, egy *pasztagyöngy*. — *Ezüst szegecs*, 7 mm átmérőjű fejjel. — Medencéjében 48 mm hosszú *fehérfém-csat*; peckét apró darabokra ette szét a rozsdá. — Bronz *szijbújtató* töredéke. — A fésű alatt 118 mm hosszú *vaskés*. — Feje felett bronz- és vastörmelék.

298. *sír.* (T. LII.) 167 cm hosszú csontváz. Fejétől jobbra egyoldalas *csontfésű* töredéke. — Bal medencéjében 35 mm hosszú vaspeckű *bronzcsat*.

300. *sír.* (T. XLIX.) 140 cm hosszú csontváz. Medencéjében 28 mm hosszú *bronzcsat*; vaspecke hiányzik. — Bal kézfejénél 178 mm hosszú *kés*, amelynek szélessége a nyéltőnél 21 mm. — Jobb lábszára mellett köpűs *vaslándzsa*; hossza 255, legnagyobb szélessége 55 mm. — Meghatározatlan helyről töredékes *vaskampó*.

306. *sír.* (T. LVIII.) 160 cm hosszú csontváz. Bal medencéjében 28 mm hosszú *bronzcsat*; pecke jellegzetes. Alatta *bronzcsat*; szétrozsdásodott vaspecekkel. Hossza 27 mm. — Gerincénél *kés*. — 16 mm hosszú *bronzcsat* és három *bronzszegecs*.

307. *sír.* (T. LXII., LXV.) A 305. melléklet nélküli csontváz alatt, nagy őskori lakógödörben feküdt. A csontváz hossza nincsen lemérve, ami bizonyára a sír bolygatott voltát bizonyítja épenúgy, mint az összeírt hiányos *edény* is. A 305. számú sírral bolygathatták meg, amelynél a karok behajtva, a mellkason keresztbe voltak elhelyezve. Ez a szokás számos melléklet nélküli sírnál előfordult, ami ezeknek germán volta ellen bizonyít. Meghatározatlan helyről kétoldalas *csontfésű* töredékei. — *Kréta-, borostyán-, paszta- és üvegyöngyök*. — Töredékes *agyagedény*. — Kis trapéz alakú *bronzlemez*; magassága 26, alapja 20 mm. — Az őskori lakógödör tartalmához tartozhatott egy *csontkarika* töredéke és egy átfúrt *kagyló* (*Unio crassus*).⁹

308. *sír.* (T. LVI., LVII., LXVI.). 185 cm hosszú csontváz, lábán átfektetve csecsemő csontváz. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű*. — Medencéjében *bronzcsat*; hossza 28 mm. — Medencéje alatt 90 mm hosszú *csiholóacél, kova* és 97 mm hosszú pengéjű *kés*. A penge szélessége a nyéltőnél 19 mm. — Jobb könyökénél, élén álló *pajzsdudor*; alapjának átmérője 170—180, magassága 117 mm. 30—33 mm széles peremből 17—18 mm magas függőleges fal emelkedik ki, majd kúpban folytatódik s bütyökben végződik; négy szöggel lehetett a pajzsra erősítve. Ezüst *láncszem*.

310. *sír.* (T. LIV., LXVI.) Teknősen kiképzett fenékű sírban 169 cm hosszú csontváz. Jobb könyöke mellett *gyöngy* (?). — Ugyanott és a jobb lábszár mellett *nyílhegyek*; egy kétélű, fűzfalevél idomú és köpűs; tömör favesszője volt, amelynek végét jól konzerválta a vasrozsdá; hossza 105 mm, amelyből pengéjére 65 mm esik. Kilenc háromélű, egy kétélű trapézidomú nyílhegy. Ez utóbbi főleg magyar sírokban szokott előfordulni, ezért itt feltűnő és szokatlan. — Jobb oldalánál kétélű *kard*; hossza 810, pengéjének szélessége 35—45 mm; típusa a 244. sír kardjával azonos. — A medence alatt 35 mm hosszú *bronzcsat*; a temető csatjaira jellemző pecekkel. — A bronzcsat mellett két „*fülespityke*”; 17—20 mm hosszú. 9—10 mm széles, bevágásokkal tagolt feje s 8 mm hosszú átfúrt lába van. —

⁹ Dolgozatok 1933—34, 330. lap.

Meghatározatlan helyről 14 mm hosszú *bronzcsat*. — 88 mm hosszú *csíholóacél*. — *Kova*. — 166 mm hosszú *vaskés*; 56 mm hosszú nyélnyúlvánnyal; szélessége a nyéltőnél 22 mm. — 90 mm hosszú *vasár*; nyele hiányos. — Alaktalan *ólomdarab*. — A jobb combtőnél 50 mm hosszú formátlan *vas*; egyik oldala kanálszerűen homorú, a másik oldala domború. A sír földjéből *terra sigillata* utánszatának darabja került ki.

312. *sír*. (T. LXV.) 151 cm hosszú csontváz mellett 28 mm hosszú *vascsat*.

324. *sír*. (T. LIII.) 183 cm hosszú csontváz. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű*. — Medencéjében 39 mm hosszú *vascsat*. — Medencéje alatt 57 mm hosszú *csíholóacél*. — *Vaskés*; pengéjének hossza 85, szélessége a nyéltőnél 25 mm. — *Vaskapocs* töredékei. — Meghatározatlan helyről háromélű *nyilhegy*, szövetlenyomattal. — Ár alakú *nyilhegy*; teljes hossza 80 mm. A földben fonás, valószínűleg gyékény nyomai látszottak.

325. *sír*. (T. XLVII.) 144 cm hosszú csontváz bal válla felett 108 mm hosszú kétoldalas *csontfésű*.

327. *sír*. (T. LX.) 162 cm hosszú csontváz. Koponyájától balra kétoldalas *csontfésű* töredékei. — Koponyájától jobbra *edény* (?). — Medencéje alatt 53 mm hosszú *vascsat*. — Medencéjében *vastöredékek* üveglemezzel. — Fél *olló*, amelyet késnek használhattak; a nyél hajlásába átlukasztott, kampós vasdarab van erősítve; a penge hossza 77, a nyél hossza 73 mm. — Lábféjénél 18 mm magas, 25 mm átmérőjű agyag *orsókarika*. Fél mm vastag, 74 mm hosszú és 14—18 mm széles *bronzlemez*; jelenleg össze van hajtvva; mindkét végén két-két lyuk van, de az egyik végén 10, a szélesebb végén 14 mm távolságra vannak egymástól.

329. *sír*. (T. LXVI.) 160 cm hosszú csontváz. Koponyájától balra kétoldalas *csontfésű* töredékei. — Medencéjében 21 mm hosszú *vascsat*. 63 mm hosszú ismeretlen rendeltetésű, töredékes *vastárgy*.

330. *sír*. (T. XLVIII., LIII.) 165 cm hosszú csontváz. Jobb oldalán köpüs *vaslándzsa*; hossza 371, pengéjének legnagyobb szélessége 40, köpűjének átmérője 20 mm. — Medencéjében 32 mm hosszú *bronzcsat*; pecke típusos. — Meghatározatlan helyről 23 mm hosszú *vascsat* töredéke. — 90 mm hosszú *csíholóacél*. — A csíholóacélhoz hozzározsdásodva: hajlott *vaspánt*. — *Vastöredékek*. — 145 mm hosszú *vaskés*, amelyből 55 mm esik a nyélre; nyéltőnél a penge szélessége 20 mm. — Öt *kova*. — *Fenökő*. — *Vasár* töredéke, fanyelének átrozsdásodott maradványával. — *Vascsi pesz*; hossza 71, szájszélessége 18 mm. — Ezüst *csüngődísz*; hossza a fülével együtt, 31 mm. — „*Füles pityke*“.¹⁰

335. *sír*. (T. XLVIII.) 162 cm hosszú csontváz. A csontváz alatt még 10 cm mélyen is erősen kevert a föld. Koponyájától balra 81 mm hosszú *vascsat*, medencéjében 88 mm hosszú *csíholóacél* és *kés* töredéke volt. A

¹⁰ A 399. sírhoz tartozik. Tévedésből került a 330. sír anyagához.

csiholóacél közepén felfüggesztésre szolgáló áttört, 10 mm széles és 18 mm hosszú négyszögletes nyílás van.

337—338. *sír.* (T. LVIII.) Két egymástól 70 cm-re levő, fejjel nyugatra néző, középkorú csontváz. A 337. számú csontváz hossza 162 cm, melléklete nem volt. A 338. számú csontváz hossza 164 cm. Bal felső karjánál *vascsat* (?). — Medencéje alatt töredékes *vaskés*. — *Csiholóacél*; hossza 110 mm. — *Érem*, „*csörgögomb*“ és kis *vascsat*. — Meghatározatlan helyről köpüs *vaslándzsa*; hossza 225, legnagyobb szélessége 51 mm; köpűjének átmérője 21 mm. — *Gyöngyök* (?).

339. *sír.* (T. LVI.) 155 cm hosszú csontváz. Koponyájától balra kétoldalas *csontfésű*, jobb mellén hajlott *vasdarab* töredékei. — *Vaskés* töredék.

345. *sír.* (T. LI.) A 343. számú melléklet nélküli *sír* ásásakor megbolygatott csontváz. Meghatározatlan helyről került elő három *gyöngy*; kettő dinnyemag-alakú csücskén átfúrt üveg; egy kettős csonkakúp alakú kék kögyöngy. — Mellén 55 mm hosszú *vascsat*. — *Kés* töredéke és *vas-törmelékek*.

350. *sír.* (T. LII.) 60 cm hosszú csontváz. Nyaka körül *borostyángyöngyök*, két *pasztagyöngy* s egy *kögyöngy* volt. Álla alatt kis *bronzkereszt*; hossza a fülével együtt 30, szélessége 17 mm; közepén 4·5 mm magas, 5 mm átmérőjű kör alakú bronzrekeszből, félgömbformájú hegyi-kristály emelkedik ki. A kereszt hosszabb szárának végén két-két párhuzamos vonal, majd egy-egy pontskörös motívum található. A rövidebb szárak vége ívalakú, recézett s rajtuk egy-egy pontskörös motívum van.

351. *sír.* (T. LXIV.) 70 cm hosszú csontváz. Koponyájától balra kétoldalas *csontfésű*; hossza 117, szélessége 44 mm; egyik bordája díszített. — Nyaka körül néhány szem *üveg-* és *pasztagyöngy*.

353. *sír.* (T. LXII., LXV.) 70 cm hosszú csontváz. Medencéjében 50 mm hosszú *vascsat*. — Alatta „*füles pityke*“. — Meghatározatlan helyről néhány szem *üvegyöngy*. — Jobb lábánál 98 mm magas durva iszapolású, szürkés-fekete színű *agyagbögge*. Szájának átmérője 66, magassága 97, legnagyobb kiöblösödése 107, fenékátmérője 43 mm.

354. *sír.* (T. LI.) 178 cm hosszú csontváz. A csontváz lába alá vékony réteg fekete föld, többi része alá pedig hamu volt terítve. Koponyájánál egyoldalas *csontfésű*; hossza 175 mm; meglévő bordája pontskörös motívumokkal díszített. — A jobb combtónél 31 mm hosszú *vascsat*. — Közel hozzá *fehértém csat*, három *gombbal*. A rozsdá nagyon megromgálta. A csat és a gombok is díszítettek. — Medencéje alatt 120 mm hosszú *csiholóacél*, amelynek szélessége szokatlanul nagy.

355. *sír.* (T. L.) 147 cm hosszú csontváz. Koponyájánál kétoldalas *csontfésű*, bronz szegekkel; egyik bordája díszített.

356. *sír.* (T. LV.) A 342. számú magyar *sír* alatt 150 cm hosszú csontváz feküdt. Bal oldalán 45 mm hosszú *vascsat*.

357. *sír.* (T. LV.) 90 cm hosszú csontváz. Gerince mellett szétmállott ezüstcsat. — Meghatározatlan helyről 15 mm hosszú *bronzcsat*. — *Vaspánt* töredéke.

367. *sír.* (T. LIX.) A 368. melléklet nélküli *sír* alatt feldúlt csontváz. Mellette 33 mm hosszú *bronzcsat*, „füles pityke“, 105 mm hosszú *csiholóacél*, *kova*, *késtöredék*, megmunkált *csontdarabka* és *vaskapcsok* töredékei.

376. *sír.* (T. LIX.) 170 cm hosszú csontváz. Jobb keze kinyújtva, a bal ölében feküdt. Koponyájától jobbra egyoldalas *csontfésű*; hossza 100, legnagyobb szélessége 32 mm. Egyik bordája díszített. — Bal lábszára alatt 33 mm hosszú *vascsat*. — Jobb lapockája alatt négyszögű *bronzcsat*, 17 mm hosszú oldalakkal. — Medencéje alatt *csiholóacél*, *kovával*. — A jobb lapocka alatt két *ezüstszegecs*. — Meghatározatlan helyről 164 mm hosszú *kés*, amelyből a késnyélre 62 mm esik.

384. *sír.* (T. LII.) 73 cm hosszú csontváz koponyájának jobb oldalán kétoldalas *csontfésű*; hossza 104, szélessége 50 mm; mindkét bordája díszített.

386. *sír.* (T. LV.) Feldúlt csontváz mellett *vastörmelék* és kétoldalas *csontfésű* töredékei.

387. *sír.* (T. LV.) 155 cm hosszú csontváz. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű* töredéke; meglévő bordája díszített. — Feje alatt *T* alakú kis *vasdarab*. — Mellétől balra szokatlanul hosszú középrésszel bíró (140 mm) *vaskapocs*. — Meghatározatlan helyről *vaskés* töredéke. — Medencéje alatt bőrnyomok voltak.

389. *sír.* (T. LXIII.) A 388. számú melléklet nélküli csontváz alatt 150 cm hosszú, torzított koponyájú csontváz. Koponyája felett kétoldalas *csontfésű* töredékei, nyakában *üveggyöngyök* voltak.

399. *sír.* (T. XLV.) Feldúlt csontváz. Mellékletei: *vascsat* töredéke, *olló* töredéke, hiányos nyelű *kés* és „füles pityke“. A pityke fejének hossza 18, legnagyobb szélessége 9 mm; félkörös bevágásokkal tagolt fejjel; 7 mm hosszú füle átllyukasztott.

400. *sír.* (T. XLVI.) 168 cm hosszú csontváz. Koponyájától jobbra kétoldalas *csontfésű*. Egyik bordája díszített. — Medencéje alatt 27 mm hosszú *bronzcsat*; pecke jellemző. — *Vaskés* töredékei. — A koponya és a gerinc alatt *vaskapocs* töredékek. — Térdei között kis *vasdarab*.

404. *sír.* (T. XLVI.) 158 cm hosszú csontváz. Koponyája felett egyoldalas *csontfésű*; mindkét bordája díszített. A fésű 159, bordája 138 mm hosszú s ez utóbbi 11—21 mm széles. — Bal alsó karja alatt *csiholóacél*; hossza 87 mm. — *Kova*. — 234 mm hosszú *vaskés*, amelyből a nyélre 118 mm esik. — *Vasár* töredéke.

Szörványos leletek (T. LIV.); jelenleg már meghatározhatatlan sírokban talált, de elkeveredett tárgyak. *Vasár*; hossza 113 mm. — *Vaskés* töredékek. — *Vaskés*, hozzározsdásodott csatkarikával. — 14 mm hosszú *bronzcsat*.

A bemutatott kiszombori germán leletanyag közös célra szolgáló tárgyaira általában jellemző, hogy köztük két teljesen megegyező darab nem fordul elő, mégis azonos kidolgozású kisebb csoportokat különböztethetünk meg. Minden darab másik öntőmintáról készült, talán más kéz készítette, más faragta ki, állította össze és díszítette. Mindez pedig a kispiasztikai termékek (tehát a különféle szerszámok díszítésére szolgáló tárgyak, ékszerek, a legkülönbözőbb apróbb gyakorlati célra és díszítésre készült ingó emlékek) készítésének széleskörű elterjedését bizonyítja. Ma már általánosan elfogadott tény, hogy a kispiasztikát a nomád életmód termelte ki magából. Míg ugyanis a megtelepedett életberendezkedés következményeként az érdeklődés a ház s benne elsősorban az ember felé irányult és így az embert, majd az emberi alakra mintázott isteneket nagy természeti hűséggel igyekezett ábrázolni, végül a legnagyobb emberi alkotásokat hozta létre (ebben élve ki magát); addig a nomád életberendezkedés vadászatban, rablásban, a jobb legelő megszerzésében, vagy megkeresésében élte a legfontosabb mozzanatait, amely mellett kifejlődött a könnyen hordozható kispiasztikai termékek készítése.¹¹

Ezért hiányoznak a népvándorláskori vándorló törzseknél a monumentális alkotások s ha mégis be akarunk pillantani életükbe, az apró emlékekhez kell fordulnunk s ezek tanulmányozásánál önként adódnak az adatok a törzs történetéhez is. A szűkszavú és részben hibás történeti források adatait ezek segítségével ki lehet egészíteni, esetleg javítani. Nem lesz meddő feladat tehát az egyes tárgycsoportokkal külön-külön foglalkozni.

A sírok nagy részében megtalálható a *fésű*. Anyaga csont. A talált 87 fésű közül 74 kétoldalú, 13 egyoldalú.

A kétoldalúak átlag 50 mm szélesek és 100 mm hosszúak.¹² Ezeket 4–7 darab téglalapalakú csontlapból állították össze s a lapokat alul és fölül vasszegekkel rögzített, erősítő bordák tartották. Az így megerősített csontlapokat, az egyik oldalon legtöbbször sűrűbben befűrészelve, alkották a fogakat. Ez a készítési mód kétségtelenül megállapítható, mert a fűrész igen sokszor a bordákat is megsértette. A fogak a fésű végeinél fokozatosan rövidebbek lesznek. A bordák téglalapalakú, átlag 2 mm vastag csontlapok. Mindig rövidebbek a fésű hosszánál s ennek középvonalán helyezkednek el. Szabad éleik letompítottak. Középvonalukon gyakran alacsony gerinc húzódik. Az összetartó vasszegek lágyvasból készültek és az átfúrt csontba behelyezve verték laposra a két végét.¹³ Csak elvétve fordultak elő bronzszegek, egy esetben pedig csontszegek, vasszegekkel

¹¹ Bővebben l. Fettich Nándor: Az avarkori műipar Magyarországon 3. l. (Arch. Hung. I.)

¹² A pontos méretet l. az egyes síroknál.

¹³ L. a 148. (XLVII.) sír fésűszegét. A rozsdásodástól megvastagodott vasszegek repesztették szét a fésűket s így a jó csontanyag ellenére is kevés volt az épségben megmenthető.

együtt. A szegeket nem szabályosan helyezték el, hanem a csontlapok nagyságának megfelelően. Előfordult, hogy mindkét bordáját díszítették, de rendszerint csak az egyiket. Alakjuk a mai sűrűfésűkhöz hasonlít.

A 17. (LXI.), 24. (LXIV.), 27. (LI.), 51. (LII.), 69—70.b (LXIII.), 89. (XLIV.), 93. (LII.), 95. (LII.), 107. (LXI.), 109. (LXIII.), 114. (XLIV.), 142. (LV.), 196. (LIV.), 207. (XLVII.), 208. (LXIII.), 231. (LI.), 351. (LXIV.), 384. (LII.), 387. (LV.) és a 400. (XLVI.) sírok fésűinek bordái egyenesvonalak bekarcolásával vannak díszítve. A vonalakat valami kemény lap élével karcolhatták be. Az egyenesvonalak elhelyezése mindegyik fésűnek egyéni jeleget ad s feltűnően emlékeztet a magyar szuszék népies motívumaira. E díszítő minták a szövés-fonásnál, mint színes vonalak; továbbá a fafaragásnál és máshol is érvényesülhetnek, sőt valószínűleg innen kerültek a fésűkre. Ezekkel foglalkozva tehát e germán törzs népies díszítő elemeivel ismerkedhetünk meg.

A 35—36. (LXII.) sír fésűjének bordái bekarcolt egyenes vonalakkal, vonalkázott és üres háromszög mintával vannak díszítve.

A 178. (LXIII.) sír fésűjét bordáinak díszítése alapján az előbbi csoportba kellene sorolni, de ennél nemcsak a bordák, hanem a fésű végei is díszítettek; a díszítés hármast ívet adó, kettős félkörök közé helyezett pontokból áll. Hasonlít ez a hármast ívű díszítés egy La-Tène edény válldíszítésére.¹⁴

Az 54. (LXV.), 68. (LII.) és 355. (L.) sírok fésűinek bordái bedolgozott egyenes- és hullámvonalakkal vannak díszítve, amelyek feltűnően emlékeztetnek a puha anyagba benyomott zsinór után visszamaradt vonalra. Ezért a zsinórvonal elnevezést alkalmaztuk rájuk.

Az első csoport díszítő elemei, zsinórvonal díszítéssel keverten fordulnak elő a 32. (LXII.), 94. (LX.), 106. (LXI.), 148. (XLVII.) és 149. (LIV.) sírok fésűinek bordáin.

Párhuzamos egyenesvonalakkal, kockás mintával és zsinórvonallal van díszítve a 87. (XLIX.) sír fésűje.

Szép a 97. (XLIV.) sír fésűjének díszítése: párhuzamos vonalak, üres és vonalkázott háromszögek, végül párhuzamos zsinórvonalak között zsinórvonalas fogazással. A vonalkázott háromszögeket két hegyes-szögben találkozó vonalcsoporttal töltötték ki.

A fésűk igen jelentékeny részénél a bordák díszítetlenek. Díszítetlenek a 29. (XLV.), 30. (XLVII.), 43. (XLVII.), 50. (XLIX.), 57. (LXV.), 69—70. a. (LXIII.), 90. (LII.), 117. (LXIII.), 131. (LXI.), 224. (LIV.), 324. (LIII.), 325. (XLVII.) sírok fésűi, valamint a 31. (XLIV.) sír fésűje; az utóbbinak végei íveltek.

A fésűk nagyrésze csak töredékesen maradt meg. A töredékeken díszítés nyomai nem látszanak. Ilyenek a következő sírok fésűi: 34. (LV.),

¹⁴ Arch. Hung. XI. k. XIII. tábla 1. á.

60—61. (LXV.), 91. (LI.), 93. (LII.), 96. (LXVI.), 125. (LXV.), 163. (LV.), 176. (LXIV.), 179. (LIII.), 197. (LVI.), 220. (LV.), 225. (XLVI.), 229. (XLVI.), 230. (LVI.), 232. (XLVIII.), 233. (LVI.), 246. (XLVIII.), 264. (LVI.), 277. (LIX.), 278. (LX.), 279. (LXIV.), 297. (LVIII.), 307. (LXII.), 308. (LVI.), 327. (LX.), 329. (LXVI.), 339. (LVI.), 386. (LV.), 389. (LXIII.).

A 240. (L.) sír gyöngyei között kis vasszeg töredéke is volt. Tipusa olyan, mint a fésűszegek. Az ásató jegyzeteiben e sírnál nincsen felemlítve fésű melléklet, de azért a szeget egy elporladt darab maradványnak tartjuk, ha ugyan nem idegen sírból került ide.

A fésűk kisebb csoportja egyoldalas. Nagyságuk és alakjuk változatosabb a kétoldalúaknál. Ezeken is vasszegekkel megerősített bordák vannak. A bordák alakja nem téglalap, mint a kétoldalúaknál, hanem ötszög; némelyiknél az ötszög két oldala ívbe megy át. A fogak kifűrészeleése itt is az összeállítás után történt. A töredékeket kivéve csak egy egyoldalas fésű díszítetlen. Megemlítjük, hogy azokban a sírokban, amelyekben egyoldalas fésűk voltak, fegyver melléklet soha sem fordult elő.

A 62. (LXII.) és 115. (LXIII.) sír egyoldalas fésűje bekarcolt egyenesvonalakkal van díszítve.

A 404. (XLVI.) sír fésűjének bordája ugyanígy, továbbá kockás és síma felületekkel van díszítve.

A 263. (LXII.) sír fésűje bekarcolt egyenesvonalakkal, kockás és füres felületekkel díszített bordájú.

Egyoldalas az 55. (XLVII.) sír fésűje, amelynek közepén megtört hullámvonalas ívelésű vége van. Felhajló vége pontostörös díszítésű. Mindkét bordáján bekarcolt egyenesekből alkotott minták sorakoznak. Ugyanilyen a 194. (LX.) sír fésűje is, de nagyon megrongálódott és bekarcolt egyenesek helyett, mintha zsinórvonal lenne a bordáján.

Bekarcolt egyenesvonalakkal és zsinórvonalakkal van díszítve a 376. (LIX.) sír fésűbordája.

Zsinórvonal díszes a 101. (XLVIII.) sír fésűje.

A 354. (LI.) sír fésűjét pontostörös elemek díszítik. E fésű fokát kis, vékony csontlap burkolja.

A 44. (XLV.) sír fésűbordája díszítetlen.

A 39. (LXI.), 48. (XLIV.) és a 298. (LII.) sírok fésűi csak kisebb töredékekben maradtak meg.

A fésűk legtöbb sírban a koponya mellett voltak. A férfiaknál és nőknél egyformán hosszú hajviselet volt divatban. A fésű előfordulásának gyakorisága azt mutatja, hogy nagyon szükséges és kedvelt darab lehetett.

E germán törzs öltözetének kérdéséhez értékes adatokat nyújtanak a *csatok*. Előfordulási helyükből arra következtethetünk, hogy ahol egy sírban két csata volt, ezek közül a nagyobb, ruha összetartására szolgáló övön, a másik táská vagy tok felkötésére szolgáló szíjon lehetett. Ez utób-

bi az övről oldalt, vagy hátul lóghatott le, de nem lehetetlen, hogy a vállon átvett szíjra volt erősítve.

Az övcsatok legnagyobb részét a medence jobb vagy bal felében találták. A táskaszíj csatok leginkább a medence vagy a bordák alól, kivételképen egyéb helyről kerültek elő. Anyaguk és alakjuk szerint is különbséget lehet tenni közöttük. A táskáról még szó lesz tartalmának bemutatásával kapcsolatban.

A bronz *övcsatok* egyik típusának szögletes, vagy elliptikus keresztmetszetű, ellipszis alakú csatkarikája van; pecekfeje bemetszett, lába a csatkarikára hajlik. Ilyenek a 24. (LXIV.), 29. (XLV.), 53. (XLIX.), 89. (XLIV.), 102. (LII.), 148. (XLVII.), 162. (XLVIII.), 271. (LXIV.), 306. (LVIII.), 310. (LIV.), 330. (XLVIII.) és a 400. (XLVI.) sírokban fordultak elő. Ugyanez a típus férfémből megtalálható a 48. (XLIV.) és a 220. (LV.) sírokban is.

Azonos formájú a 357. (LV.) sír rosszezüst csatja és a 231. (LI.) sír vas csatkarikás, bronzpeckes csatja is. Pecektípus alapján ide tartozik a 244. (LXIV.) sír ezüstcsatja is, de ennek csatkarikája négyszögletes, amely áttört díszű nyúlványban folytatódik; ez azonban hiányzik. A hiányzó rész a 189—190. (LXI.) sír kisebb csatjához hasonlíthatott.

A 278. (LX.) sír aranyozott ezüstcsatjának ellipszis alakú csatkarikája van, a pecek fejénél két bordával, gerincén koncentrikus félkörös mintával. Alakja szerint a pecek is az előbbi csoportba tartozik, de a feje szebben és jobban van tagolva és díszítve.

Az eddig említett csatok pecektípusa jellemző a temető férfi-sírsíjaira. Ezek a sírok fegyverben és gyakorlati rendeltetésű tárgyakban igen gazdagok. Gyöngy, ékszer, orsó egyikben sincs s a 29. (XLVI.), 278. (LX.) és a 330. (XLVIII.) sírok szőröcsipetőit kivéve pipereeszközt sem találtak. A legtöbb ilyen típusú csattal együtt táskaszíj csat is volt a sírban.

A 148. (XLVII.) sír másik övcsatja, a 17. (LXI.) és 146. (LXII.) sírok övcsatjaival együtt más pecektípust mutat, peckének legvastagabb része a feje, amely a nyaka felé egyenletesen vékonyodik; itt a legvékonyabb. A lába ráhajlik a csatkarikára. A 131. (LXI.) sír csatkarikáját, a 146. (LXII.) sír hasonló darabjával való egyezés miatt ide soroljuk.

A 95. (LII.) és a 367. (LIX.) sírok övcsatjainak ellipszis alakú karikája és egyszerű, lehajló lábú pecke van.

Ellipszis alakú karikája van s valószínűleg vaspecke volt a 87. (XLIX.), 189—190. (LXI.) és a 300. (XLIX.) sír övcsatjának, továbbá a 306. (LVIII.) sír második övcsatjának, valamint a 297. (LVIII.) sír férfém csatjának.

Germán típusúak a 43. (XLVII.), 65. (XLV.), 106. (LXI.), 229. (XLVI.), 248. (LVIII.), 298. (LII.) és a 308. (LVI.) sírok bordázott bronz övcsatjai, de erre a csoportra nem jellemzők.

Teljesen tönkrement a 233. (LVI.) sír rosszezüst csatja és a 246. (XLVIII.) sír bronzcsatja. A 266. (LXVI.) sírban egy bronz csatpecsek (?) is volt.

A 354. (LI.) sír megrongálódott ívhérfém csatja díszített s a feljegyzések szerint a mellette bemutatott három díszített gomb is hozzátartozott.

A *vas övcsatok* nagyon megrongálta a rozsdá. Alakjuk a bronzcsatok alakjával egyezhetett. Egyik csoportjuk nagysága is a bronzcsatokkal egyezik. Ezek a következő sírokban fordultak elő: 27. (LI.), 30. (XLVII.), 44. (XLV.), 57. (LXV.), 60. (LXV.), 69—70. (LXIII.), 88. (L.), 91. (LI.), 94. (LX.), 99. (LVI.), 133. (LIII.), 175. (XLV.), 196. (LIV.), 276. (LV.), 287. (L.), 312. (LXV.), 324. (LIII.), 329. (LXVI.), 337. (LVIII.).

A másik csoport valamivel nagyobb a bronzcsatok átlagos nagyságánál s az 55. (XLVII.), 155. (LXIV.) és a 277. (LIX.) sírok csatjai kivételével a temető legfiatalabb sírjaiból valók. Ezek a 40. (LXVI.), 58. (LXII.), 93. (LII.), 132. (LIX.), 149. (LIV.), 178. (LXIII.), 197. (LVI.), 218. (LV.), 225. (XLVI.), 232. (XLVIII.), 243. (L.), 245. (XLVIII.), 247. (LVIII.), 264. (LVI.), 266. (LXVI.), 327. (LX.), 335. (XLVIII.), 345. (LI.), 353. (LXII.), 356. (LV.) és a 399. (XLV.) sírok csatjai.

A legáltalánosabb típusú bronz *táskaszij csatok* a 29. (XLV.), 48. (XLIV.), 87. (XLIX.), 177. (LIX.), 306. (LVIII.), 310. (LIV.) és a 357. (LV.) sírban és egy meghatározhatatlan sírban fordultak elő. 12—17 mm hosszú, ellipszis alakú csatkarikájuk van, egyszerű lehajló lábú pecekkel. Ahol ez a táskaszij csat fordult elő, ott az övcsatoknak mindig az első csoportba tartozó peckük volt. Rendesen a medence alatt, a gerincnél és a medencében voltak.

A táskaszij csatok másik típusának négyszögletes csatkarikája és egyszerű pecke van. Oldaluk 10—20 mm hosszú. A jobb lapocka alatt, medence alatt, medencében és meghatározatlan helyen fordultak elő. Ide tartoznak a 24. (LXIV.), 146. (LXII.), 275. (LX.) és a 376. (LIX.) sírok négyszögletes kis csatjai.

A 69—70. (LXIII.) sír bronzcsatja, karikájának alakjával és díszített lábú peckével a temetőben egészen magábanálló. A 189—190. (LXI.) sír kisebb csatja a 244. (LXIV.) sír ezüst övcsatjára emlékeztet. Mindkettő a medence alól került ki.

A vas táskaszij csatok deformálódtak a rozsdától s így nem vizsgálhatjuk tüzetesebben. Általában nagyobbak a hasonló rendeltetésű bronzcsatoknál. Előfordultak a 43. (XLVII.), 44. (XLV.), 53. (XLIX.), 65. (XLV.), 89. (XLIV.), 95. (LII.), 278. (LX.), 330. (XLVIII.) és a 354. (LI.) sírban.

A csatokkal kapcsolatban tárgyalhatjuk a bronz, ezüst és vas *szegecseket*, mert úgy látszik, hogy ezek a csatokkal voltak összefüggésben. Az ásató legtöbbször a csatok közelében említi őket, de a 220. (LV.) sírnál megjegyzi, hogy talán kés nyelének a szegei voltak. Mivel a kés nyelének átrozsdásodott farostjain a szegeknek semmi nyomát nem lehetett kimu-

tatni, valószínű, hogy itt is a csatokhoz tartoztak. A 376. (LIX.), 53. (XLIX.), 306. (LVIII.) síroknál szintén a csatok mellett vannak felemlítve. A 178. (LXIII.) sírnak három vasszegecse a gerinccel párhuzamosan, egy sorban volt. A 376. (LIX.) és a 220. (LV.) sírnál a szegecsek a lapocka alól kerültek elő.

Megemlítjük, hogy a 24. (LXIV.), 232. (XLVIII.), 178. (LXIII.) és a 243. (L.) sírokban kés nem is volt, de csatot minden olyan sírban találtak, amelyben szegecsek is voltak. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a szegecsek minden valószínűség szerint a csatkarikákon átbújtatott szíjaknak visszahajtott végét rögzítették le; a nagyfejű szegecsek egyben díszül is szolgáltak. A szegecsek hosszúsága is megfelel a kettős szíjvastagságnak (4—8 mm).

A gerincnél és a lapocka alatt talált szegecsekkel bizonyíthatjuk, hogy a táskaszíjat a vállon átvetve is viselhették. Felmerülhet még az a lehetőség is, hogy a bőrtáska is szegecselve volt.

A 24. (LXIV.), 177. (LIX.), 232. (XLVIII.), 248. (LVIII.), 53. (XLIX.), 220. (LV.) és a 306. (LVIII.) sírokban a szegecsek bronzból vannak, a 297. (LVIII.) és a 376. (LIX.) sírokban ezüstből, a 178. (LXIII.), 243. (L.), 245. (XLVIII.) és a 229. (XLVI.) sírokban vasból.

Itt kell megemlékeznünk arról a bronz tárgyról, amelyet az ásató „füles pitykének” nevezett. Ez a 310. (LIV.), 353. (LXII.), 367. (LIX.) és a 399. (XLV.) sírban fordult elő. Ugyanarra a célra szolgálhattak, mint a szegecsek, de díszesebb kivitelűek. Átyukasztott fülük annál inkább megfelelt a célnak, mert így könnyen leszedhetőek voltak és a csattal együtt másik szíjra is lehetett alkalmazni. Fülének a nyílásig terjedő része a kettős szíj felvételére épen elég hosszú. A 310. (LIV.) sír két füles pitykéjét a bronzcsat mellett lelték; a 353. (LXII.) sírban a medence alól került elő, de a hozzá legközelebb fekvő melléklet a medencében lévő vascsat volt; a 367. (LIX.) és a 399. (XLV.) feldúlt csontvázaknál meghatározatlan helyen találták.

Táskát, tokot, vagy zacskót azért tételeztünk fel, mert gyakorlati rendeltetésű mellékletek, továbbá néhány kisebb tárgy legtöbbször egy csomóban, igen gyakran összerozsdásodva, a medence jobb vagy bal oldalán a kezek, ritkábban a csontváz háta alól került elő. Ha ettől eltérően találták, akkor bizonyára a ruházattól függetlenül tették a halott mellé. Tartalmának megfelelően a vállon átvett szíjon, vagy az övre akasztva lóghatott. Bőrből, fából, szövetből vagy vászomból készülhetett. Ezek valamelyikének rozsdától konzervált maradványa legtöbbször kimutatható. Alakjára és nagyságára a 29. (LVII.) sír ad felvilágosítást, amelyből az egy csomóban talált kések, ár, csiholóacél, szőricsiptető és kovák in situ kerültek a múzeumba s a földben v alakban helyezkedtek el. Bizonyára az étellel is teletömött zacskó vagy táska széleihez szorulva vették fel ezt a helyzetet. Ennek alapján a nagysága is részben meghatározható volt. Leggyakrabban vaskés, csiholóacél, kova és vasár volt bennük.

A *vaskéseket* nagyon megrongálta a rozsdá. Alig lehetett néhány egészet összeállítani. Valamennyi egyélű. Még a 308. (LVI.) és a 324. (LIII.) sír kései is, annak ellenére, hogy az ábrán kétélű törhöz hasonlítanak. A kések pengéjének foka egyenesvonalú, vagy kissé domborodó és csak a hegyénél hajlik le. Kivétel a 78. (XLVII.) sír kése, amelynek foka homorú ívelésű. Ez is mutatja, hogy a sír kora a többtől eltér. A kések éle az igénybevétel szerint megkopott, tehát bármilyen következtetésre alkalmatlan. A 148. (XLVII.) és a 310. (LIV.) sír késénél a kés hegye a lehajlott fok miatt annyira az él vonalába esik, hogy szúrásra nem lehetett alkalmas. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a többi, szúrásra alkalmas kés, fegyver lett volna.

A késnyél és a penge viszonya alapján már lehet a kések között különbséget tenni. Legnagyobb részüknél a kés foka és a nyél felső vonala nem esik egy vonalba. Ezek a következő sírok kései és késtörédei: 17. (LXI.), 29. (XLVI.), 30. (XLVII.), 43. (XLVII.), 44. (XLV.), 48. (XLIV.), 53. (XLIX.), 65. (XLV.), 69—70. (LXIII.), 78. (XLVII.), 87. (XLIX.), 89. (XLIV.), 133. (LIII.), 148. (XLVII.), 163. (LV.), 175. (XLV.), 177. (LIX.), 194. (LX.), 220. (LV.), 225. (XLVI.), 229. (XLVI.), 234. (LXVI.), 244. (LXIV.), 247—248. (LVIII.), 275. (LX.), 277. (LIX.), 278. (LX.), 297. (LVIII.), 300. (XLIX.), 306. (LVIII.), 308. (LVI.), 310. (LIV.), 324. (LIII.), 376. (LIX.), 399. (XLV.).

Különös figyelmet érdemel a 43. (XLVII.) sír kése, amelynél a nyéltöről megrajzolható a késnyél keresztmetszete. A nyelet két darabból faragták ki s erősítették a lapos vasnyél két oldalára. A felerősítés nem szögekkel történt. A bizonyára keményfából készült nyelet a nyéltönél úgy körülvette a rozsdá, hogy a fa elkorhadása után megmaradt a földdel megtelt nyélüreg. Ennek alapján megállapítottuk, hogy a nyél keresztmetszetének hossza 20, legnagyobb szélessége 8 mm volt.

A 248. (LVIII.) sír késnyelének végén bronzlemez borítás van.

A 177. (LIX.) sír késpengéinek vállszerű kiugrása figyelemreméltó, mert a későbbi kardok markolatvédőire emlékeztet. A nagyobbik késen a börtök igen jól kivehető.

A kések kisebb csoportjánál a kés fokának folytatása a nyél felső vonalával egybeesik. Ezek a 40. (LXVI.), 132. (LIX.), 245. (XLVIII.), 246. (XLVIII.), 271. (LXIV.), 287. (kisebb kése) (L.), a 327. (LX.), 330. (XLVIII.) és a 404. (XLVI.) sírok kései. Ezek közül a 246. (XLVIII.) és a 327. (LX.) sír kése olyan, mintha eltört olló egyik pengéje volna.

A 27. (LI.) és a 231. (LI.) sír kése fűzfalevél idomú s nyele nem válik el élesen a pengétől. Ugyanilyen a 287. (L.) sír nagyobb kése is.

A 93. (LII.), 94. (LX.), 224. (LIV.), 231. (LI.), 335. (XLVIII.), 338. (LVIII.), 339. (LVI.), 345. (LI.), 387. (LV.), 400. (XLVI.) és egy meghatározatlan (LVI.) sírból való kés töredékei vizsgálatra nem alkalmasak.

Késpengéken sok esetben kimutatható volt, hogy börtökben kerültek a sírba.

A kések élesítésére használták a 248. (LVIII.), 287. (L.) és a 330. (XLVIII.) sírokban lelt *fenőköveket*. Anyaguk egyező; sárgásszürke, finom szemcséjű homokkő.

A *csiholóacéloknak* jellegzetes formájuk van. A hátuk egyenes, vagy domború. Elvékonyodó végeik le-, vagy köralakban meghajlanak. Mellső oldaluk egyívű, néhol kétívű. Előfordulnak a 17. (LXI.), 29. (XLVI.), 48. (XLIV.), 69—70. (LXIII.), 89. (XLIV.), 133. (LIII.), 175. (XLV.), 177. (LIX.), 220. (LV.), 244. (LXIV.), 271. (LXIV.) (?), 308. (LVI.), 310. (LIV.), 330. (XLVIII.), 338. (LVIII.), 354. (LI.), 367. (LIX.) és a 404. (XLVI.) sírokban.

Az előbbiektől eltér a 148. (XLVII.) és a 335. (XLVIII.) sír csiholóacélja annyiban, hogy mellső oldala közepén függesztő karika, illetőleg áttört négyszögletes nyúlvány van. A 324. (LIII.) sír „csiholóacélja” szokatlanul kicsi, háta ívalakú és mellső oldala éles. Lehet, hogy más célra szolgált.

Az 53. (XLIX.), 65. (XLV.), 194. (LX.) és a 275. (LX.) sírok csiholóacéljai töredékesek s alakjukat nem lehet pontosan meghatározni.

A 231. (LI.) és a 287. (L.) sír nagyobb kése egyszerű, tagozás nélküli csiholóacél is lehet.

Ahol csiholóacél melléklet volt, ott a 271. (LXIV.), 275. (LX.), 324. (LIII.), 332. (XLVIII.), 338. (LVIII.) és a 354. (LI.) sírok kivételével *kovát* is találtak.

Az 53. (XLIX.) és a 220. (LV.) sírokban *obszidián* volt kova helyett.

A 43. (XLVII.), 44. (XLV.), 229. (XLVI.), 246. (XLVIII.) és a 376. (LIX.) sírokban volt kova; valószínűnek tartjuk, hogy csiholóacél mellékletük is volt, de ezt a rozsdá teljesen tönkretette.

Azokban a sírokban, ahol kova, vagy csiholóacél fordult elő, gyöngy és orsó nem volt. Kivétel a 287. (L.) sír, amelyben a térdeknél egy szem gyöngyöt találtak. A csiholóacél és kova mellékletes sírokat kivétel nélkül férfi síroknak tartjuk.

Gyakori melléklete volt a síroknak az *ár*. Nagy részük töredékes. Ha fanyelűk volt, akkor a nyélrész ellaposodó, mint a késeknél, ha nem, akkor egyik végük vastagabb s csomóban vagy karikában végződik. A 17. (LXI.), 29. (XLVI.), 80. (LXI.), 175. (XLV.), 177. (LIX.), 229. (XLVI.), 248. (LVIII.), 278. (LX.), 310. (LIV.), 330. (XLVIII.), 404. (XLVI.) és egy meghatározatlan (LVI.) sírból való ár vasból van. A 148. (XLVII.) sírban csontár töredéke fordult elő. A 287. (L.) sírban *csonttű* és a 177. (LIX.) sírban *bronztű* volt.

A felsorolt gyakorlati rendeltetésű tárgyakon kívül a 29. (XLVI.), 87. (XLIX.), 149. (LIV.) és a 229. (XLVI.) sírokban bronz *szőrcsiptető*, a 99. (LVI.), 133. (LIII.), 278. (LX.) és a 330. (XLVIII.) sírokban vas szőrcsiptető fordult elő, mégpedig női és férfi sírokban egyaránt. E csiptetők között két típust lehet megkülönböztetni; az egyiknél a széles csipető rész gyöngye ívben keskenyedik a szárak vége felé, a másiknál ez az ív meg-

török, ami díszesebbé teszi. Némelyiknek még párhuzamos vonaldísz is van.

Az 53. (XLIX.) sír csontvázának vállánál, a 89. (XLIV.) és a 133. (LIII.) sír csontvázának kézfejenél, végül a 399. (XLV.) feldúlt csontváz mellett *olló* is volt. Nagyságuk különböző. Egy darabból készültek nyelrugózással.

A 87. (XLIX.) sírban két *sarló*-töredék, a 133. (LVII.) sírban egy ép sarló fordult elő. Ez az egyetlen földműveléssel kapcsolatban lévő eszköz az egész temető anyagában.

Agyagedény 9 sírban volt. Az általános durva szemcséjű 90—100 mm magas, fül nélküli profilált szájú tipustól, a 31. (LXVI.) sír egyfüllű agyagedénye, az 50. (LXV.) sír szűknyakú korsója és a 224. (LXVI.) sír finom iszapolású agyagedénye tér el.

Valamennyi magán hordja a népvándorláskori germán jelleget, csak hogy míg a 224. (LXVI.) sír besímitott hálómintájú edénye a korszak első felére, addig az 50. (LXV.) sír hullámvonal-díszes korsója a magyarországi germán korszak végére mutat. A 215. (LXVI.), 307. (LXV.) és a 353. (LXV.) sír edényeinek vállán körbefutó párhuzamos vonalak vannak. A 27. (LXV.), 95. (LXVI.) és a 274. (LXV.) sírok díszítetlen edényei az általános típussal egyeznek.

A 88. (L.) sír *üvegpoarának* vékony falrészei tönkrementek. Finom formájával a magyarországi germán üveggedények között magában álló.

Az edények nagyobb részét gyermek-, vagy női-csontváz mellett voltak. Csak a 27. (LI., LXV.) és az 50. (XLIX., LXV.) sírokról tételezhető fel, hogy férfi sírok voltak, de ez is kétséges. A 327. sír edénymelléklete tönkrement.

Orsókarika volt a következő női- és gyermek-sírokban: 55. (XLVII.), 58. (LXII.), 87. (XLIX.), 88. (L.), 96. (LXVI.), 125. (LXV.), 146. (LXII.), 215. (LXII.), 224. (LIV.), 248. (LVIII.), 277. (LIX.), 327. (LX.). Legtöbb figyelmet érdemel a 96. (LXVI.) sír hegyikristályból készült, csiszolt oldalú orsója. (A csontváznak irányítása és helyzete is szokatlan volt.) A 146. (LXII.) és a 248. (LVIII.) sírban több orsókarika volt s talán a 125. (LXV.) és a 146. (LXII.) sír nagy orsóalakú borostyángyöngye is ezt a célt szolgálta.

A *gyöngyök* anyag és alak tekintetében igen nagy változatosságot mutatnak. Üveg-, paszta-, kréta-, karneol-, borostyán- és kőgyöngyök, amelyek között vannak szemes, betétes és összetett példányok, a legkisebb kásagyöngyöktől kezdve az orsónagyságú borostyángyöngyig.

A hengeralakú krétagyöngyök, az apró kásagyöngyök és a borostyángyöngyöknek nagyobb része jellegzetes germán típusú. A többi nem csupán a germán sírokra, hanem a korra is jellemző.

Gyöngyök voltak a 31. (XLIV.), 32. (LXII.), 34. (LV.), 40. (LXVI.), 49. (LII.), 51. (LII.), 80. (LXI.), 88. (L.), 95. (LII.), 125. (LXV.), 131. (LXI.).

146. (LXII.), 149. (LIV.), 178. (LXIII.), 197. (LVI.), 224. (LIV.), 225. (XLVI.), 230. (LVI.), 232. (XLVIII.), 234. (LXVI.), 240. (L.), 243. (L.), 247. (LVIII.), 277. (LIX.), 279. (LXIV.), 287. (? L.), 297. (LVIII.), 307. (LXII.), 345. (LI.), 350. (LII.), 351. (LXIV.), 353. (LXII.) és a 389. (LXIII.) női és gyermek sírokban.

Fegyver, csiholóacél és kova a 287. (L.) sír kivételével egyetlen gyöngymellékletes sírban sem fordult elő. A 31. (XLIV.) és a 149. (LIV.) sír egyik borostyángyöngye tökéletes analogiája a 16. jazig (?) sír borostyángyöngyének. A 178. (LXIII.) és a 234. (LXVI.) sír szemes és betétes gyöngyei az avar korra utalnak a 345. (LI.) sír két dinnyemag alakú gyöngyével együtt. De míg a dinnyemag alakú avari gyöngyök a hossz-tengely irányában, addig a 345. (LI.) sír hasonló két gyöngye az elvékonyodott részén keresztben van átfúrva. A gyöngyök anyagának, alakjának és korának részletes tárgyalásába belemenni itt hosszadalmas lenne.

A gyöngyökkel kapcsolatban említjük a fog és csont *csüngőket*, ezüst lunulákat és egy átfúrt érmet, amelyek felfűzve éppen úgy, mint a gyöngyök díszül szolgáltak. A 32. (LXII.) és a 279. (LXIV.) sírban volt egy-egy átfúrt fog, a 131. (LXI.) és a 279. (LXIV.) sírban kettő, illetőleg öt átfúrt, bekarcolt díszítésű csontcsüngő.

Préselt díszítésű *bronzlemez* közepén, rekeszbe foglalva lehetett a 178. (LXIII.) sír félgömb alakú üvegszemecskéje. A lemeznek csak a töredékei maradtak meg.

Félgömb alakú, *hegyikristály-szem* fordult elő a 350. (LII.) sír bronz keresztjének közepén elhelyezett rekeszben.¹⁵

A 197. (LVI.) sír két kis *ezüstcsüngőjét* gyöngyök között találták. A 330. (XLVIII.) sír *lunulája* férfi sírban fordult elő. A 279. (LXIV.) sír átfúrt *érme* rossz anyagáról ítélve a IV. század közepéről való, de a hosszú használat alatt nagyon megkopott s közelebbről meg nem határozható.

A 44. (XLV.) és a 60—70. (LXIII.) sírban talált *érem* a meghatározhatatlanságig megrongálódott. A 32. (LXII.) sír érme hamisítvány. Vagy a rómaiak készítették a barbárok részére, vagy, s ez a valószínűbb, római érme barbár utánzata. Egykorú hamisítvány a 178. (LXIII.) sír *ólomérme* is. A 40. (LXVI.) sír *aranyérme* (I. Anastasius 491—518.) már a korszak végére mutat.

A 94. (LX.), 177. (LIX.), 220. (LV.) és a 248. (LVIII.) sírban talált alakatlan *ólom* darab rendeltetése teljesen ismeretlen.

Fülbevaló csak az 55. (XLVII.) és a 234. (LXVI.) sírban volt. Az első, a többszögű almandinos csüngőjű fülbevalónak egyszerűbb változata, tömör fémszüngővel. A másik sírban, amely nem volt megbolygatva, a mellette talált avar fülbevaló és a nyakban lelt avarkori gyöngyök azt bizo-

¹⁵ Ez a temető egyetlen adata arra, hogy a kereszténységgel valamilyen kapcsolatban volt a törzs.

nyítják, hogy a gyöngyök között lógott le a mellre, mint csüngődísz és nem fülbevalónak használták. Ez is bizonyítja, hogy a sír germán. Az 57. (LXV.) sír nyitott bronzkarikája szintén nem lehetett fülbevaló, mert bolygatatlan csontváz medencéjéből került elő.

A 40. (LXVI.) sír töredékes *bronzkarikája*, a 78. (XLVII.), 155. (LXIV.) és a 277. (LIX.) sír *bronz- és vaskarikájának* rendeltetése meghatározhatatlan. A csontváznak nem olyan részéről kerültek elő, amelyből következtetni lehetne s a többi mellékletekkel sem hozhatók kapcsolatba.

A 149. (LIV.) és a 224. (LIV.) sírok *ezüstkarikái*, a szijra erősíthető kis lemezekkel együtt díszül, de egyben gyakorlati célra is szolgálhattak.

A nagyszámú germán sírban aránylag kevés *fibula* volt. Valamennyi hosszú ideig élő forma s így a temető egyes sírjainak kormeghatározásában nem nagy szerepük van. A korszak első felére mutat a 155. (LXIV.) és a 146. (LXII.) sír fibulája, a korszak derekára a 88. (L.) és a 131. (LXI.) sír fibulája s utolsó felére a 248. (LVIII.) sír félkorongosfejű, kilencágú fibulája.

A temető férfi sírjainak legjellemzőbb mellékletei a *fegyverek*. Védő fegyverzetből mindössze egy *pajzsdudor* maradt ránk. A támadó fegyvereket *nyilak, lándzsák* és *kardok* képviselik.

A 308. (LVII., LXVI.) sír *pajzsdudora* a kor kerek pajzsainak középe felerősített germán pajzsköldök. A pajzsot, amelyre a dudort alkalmazták, a jobb könyök mellett a sír falához támasztva helyezték el. Innen magyarázható, hogy a pajzs elkorhadása után a dudor „élére állítva“ maradt a sírban s így találták meg. Négy szöggel volt a pajzsra erősítve, de ezek közönséges vékony szögek lehettek s teljesen szétrozdásodtak.

Támadó fegyverek közül a *nyilaknak* négy típusát találtuk meg. A 65. (XLV.) sír nyilhegyei és a 310. (LIV.) sír egyik nyilhegye kétélű, levélalakú, köpűs. Kettőnek köpűjében még látható az átrozsdásodott nyilvessző konzervált vége. Szöggel voltak a köpűbe rögzítve. Ezek a népvándorláskori germán faj nyilhegyeire a legjellemzőbbek.

Kevésbé jellemzőek és fiatalabbak is a 64. (LVI.), 310. (LIV.) és a 324. (LIII.) sírok háromélű nyilhegyei. Ezeknek vesszője nem tömör fa, mint az előbbieké, hanem nád lehetett, amelybe a nyilhegy hengeres szárát belehelyezve, a nád végét körülkötötték, hogy jól megfogja a nyilhegyet.¹⁶

A 324. (LIII.) sír egyik nyilhegye ár alakú. Vesszője nád lehetett, mint az előbbi csoporté. Maga a nyilhegy lágyvasból készült s hegye ütődéstől kissé meghajlott.

Érdekes, hogy a 310. (LIV.) sír összerozsdásodott nyilhegyei között

¹⁶ Analógiát l. Cs. Sebestyén Károly: A magyarok fija és nyila (Dolgozatok, 1932 VIII. 203—4. ll.) c. dolgozatában.

megtalálható a kétélű babérlevélalakú, a háromélű és a kétélű trapéz-alakú nyilhegy is. Háromélű nyilhegyekkel van szétválaszthatatlanul összerögződve.

Ijakkak nyomára sem lehet következtetni. Csak a valószínűsége fogg fenn annak, hogy teljesen korhadó anyagból készültek, csont- és fém-pántok nélkül.

A mellékletek tanúsága alapján e törzs harcosainak legfontosabb fegyvere a *lándzsa* volt. Az alaptípust a 63. (LVI.), 300. (XLIX.) és a 338. (LVIII.) sírok babérlevél alakú, aránylag rövid, köpűs lándzsahegyei képviselik. Babérlevél alakú, de az előbbieknél megnyújtottabb pengéjük a 29. (LVII.) és a 30. (LIII.) sírok köpűs lándzsahegyei. Még elnyújtottabb íesz a babérlevél alak a 24. (LIII.) és a 330. (LIII.) sírok lándzsáinál s a 229. (LIII.) sír megfelelő darabjánál, ahol a köpű rovására nagyobbodott pengének, mintha elmosódó hullámvonal alakú élei lennének. A lándzsák nyelvét szöggel erősítették a köpűbe.

A nyél hosszúságára e temetőben nincsen adatunk.

Kard csak a 244. (LXI.) és a 310. (LXVI.) sírban fordul elő. Típusuk az általános népvándorlási germán kardokéval egyezik. Egyenes, kétélű, hosszú kardok, markolatvédő nélkül, egyenes vas nyélnyúlvánnyal, amely a penge középvonalának folytatása.

Több *kisebb jelentőségű* és magában álló mellékletéről és töredékről az egyes sírok anyagának leírásánál megemlékeztünk.

Koporsós temetkezés nyomait állapítottuk meg a 27. (LI.), 50. (XLIX.), 62. (LXII.), 87. (XLIX.), 101. (XLVIII.), 179. (LIII.), 218. (LV.), 324. (LIII.), 367. (LIX.) és 387. (LV.) sírban. Ezekben a sírokban vaskapcsot, vagy kapocstöredékeket találtak. Valamennyin átrozsdásodott farost volt. Legtöbb volt a 27. (LI.) sírban (6 drb). Alakjuk az összekapcsolt koporsódeszkák széleinek irányát követi. Ezek alapján arra lehet következtetni, hogy két teknőszerűen kivájt, oldalt összekapcsolt félhenger alkotta a koporsót. A koporsót sok esetben gyékény, vagy ritka *szövet*-féle pótolhatta, amelybe beletekerték a halottat. Mindkettő nyoma kimutatható volt. A 175. (XLV.) sír koporsószege (?) alakjával páratlanul áll a temetőben.

A sírok mélysége általában 120—160 cm volt, de előfordult 260 cm mély sír is (96. sír). Az 55. sírt pedig 25 cm mélyen találták. (A terület egyes részeiről u. i. előzőleg már földet hordtak el.) Hossza rendszerint 200—220, szélessége 70—100 cm volt.

*

A kiszombori temető ismertett anyagára elsősorban Magyarországon találunk analógiákat. Amennyiben külföldi analógiák is akadnak, ezek nem egy törzsre, hanem a népvándorláskori germán fajra jellemzők. Már az egyes tárgycsoportoknál rámutathattunk volna a hasonló magyarországi darabokra, de ezek részben még nincsenek közzétéve s így fölös-

leges munkát végeztünk volna. E helyett inkább rövid összefoglaló ismeretést adunk azokról a temetőkről és magukban álló sírokról, amelyek a kiszombori temetővel egykorúak s kétségtelenül a kiszombori törzssel azonos törzstől származnak. Ezeket a kiszombori temető anyagának ismerete alapján a magyarországi germán emlékekből választottuk ki beható lelettanulmány alapján.

1. Abony.

A gepida leletek összegyűjtésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a gepida hatás alatt keletkezett, vagy egyenesen gepida eredetű avarkori emlékeket, még abban az esetben sem, ha ez kétséget kizáróan avar sírmező valamelyik sírjában jelentkezik is. Ez az eset forog fenn az abonyi avar temetőnél is, ahol a 21. sírban egyoldalal csontfésűt találtak.¹⁷

2. Arad-Pécska.

„Arad-Pécska (?)“ jelzés alatt van az aradi múzeumban két fibula; ezeknek tökéletes analogiáját több gepida lelőhelyről ismerjük. Az egyik 1962. leltári számú. Feje téglalap, törzse rombold alakú. Töredékes. Az ívelt nyak kivételével felületét apró körök, ezeken belül egy-egy kisebb kör díszítik. — A másik leltári száma 1986. Félkorongosfejű, ötagú. A töredékes test egyik oldalán rekesszel.¹⁸

3. Békásmegyér.

Békásmegyerről avarkori sírlelet került a Nemzeti Múzeumba. A leletben egy ezüst fibulafej is volt, amely félkorong-alakú, három ága van s a közepén ólommal töltötték ki. Ltsz. 38/1931.

4. Békésszentandrás.

A szentandrászi Mogyorós halomból több germán emlék került a szentesi múzeumba: Beprévelt díszítésű agyagedény,¹⁹ szájereme alatt csöves kiöntővel. Alakja és díszítése miatt tartozik ebbe a csoportba. Nem messze tőle hasonló díszítésű vöröses agyagedény²⁰ és több díszítetlen került elő. Ugyaninnen került a múzeumba még egy besímitott díszítésű egyfülű és egy fületlen germán típusú edény is. Leltári száma III. J. 31., illetőleg III. J. 68.

A szentandrászi „Makkosból“, amely valószínűleg egyezik a Mogyo-

¹⁷ Arch. Ért. 1902., 244. l.

¹⁸ Fettich N. feljegyzései és rajzai alapján.

¹⁹ Arch. Ért. 1898., 64—66. l.

²⁰ Arch. Ért. 1906., 49. l. és 48. l. d) ábra.

rós-halommal, egyfülű, besímitott díszítésű edény került a szentesi múzeumba. Leltári száma III. J. 40.

5. Beregszász.

A Nemzeti Múzeum állapotáról szóló évi jelentés²¹ mutat be egy beregszászi leletet, amelyben egyfülű korsó, két félkorongosfejű ötágú fibula, egy nyitott végei felé vastagodó karperec, három különböző anyagú és alakú gyöngyszem, négy aranybádoggyöngy, két aranyfülbevaló, két gyűrű, végül egy stilizált sas-alakú fibula volt. A besímitott díszítésű korsó elkallódott. A fibulák testének oldalán rekeszek vannak. Töredékesek. Az aranyfülbevalók sokszögű csüngőjéből az almandinok kihullottak. A lelet egy részét Alföldi András is bemutatja.²²

6. Bökény-Mindszent.

Mindszenten felül, a teési magaslatokon, kubikolási munkálatok alkalmával talált régiségeket gyűjtött Hegedüs Imre algyői plébános, amelyek később a szegedi Városi Múzeumba kerültek. Régiségtári Napló egyik tétele szerint: „197/1885. Fésütöredékek csontból, átszőgezésekkel, díszítve. A fogak kitöredezve“. — A szentesi múzeum germán anyagában is van Teésről származó darab. A bökény-mindszenti ármentesítő védgát építése alkalmával előkerült tárgyak egy része a Nemzeti Múzeumba került. Az ide került tárgyak germán részét ismerteti Pulszky Ferenc az Arch. Ért.-ben.²³ Farkas Sándor e leletekről szólva azt mondja,²⁴ hogy a Nemzeti Múzeumba jutott darabok csak „majdnem ezredrészét képezik“ annak, ami elkallódott. Mindez azt bizonyítja, hogy itt nagyobb germán temetőnek kellett vagy kell még lenni. A temető nagyságáról beszél az ismertetett 10 darab három- és ötágú félkorongosfejű fibula, amely a szentes-berekháti, szentes-kökényzugi és a szentes-nagyhegyi temetőkkel hozza a bökény-mindszenti szoros kapcsolatba. Megemlékezik a leletekről Hampel és a Múzeumi és Könyvtári Értesítő is.²⁵

7. Csákvár.

Félkorongosfejű, ágas fibula került a Nemzeti Múzeumba Marossy Jánostól. A fibula teste csonka.²⁶

²¹ A Nemzeti Múzeum 1906. évi állapotáról szóló „Jelentés“ 40. s köv. lapok (és 7. kép).

²² Arch. Hung. 1932. IX. k. 49. l.

²³ Arch. Ért. 1882. 204. s köv. II.

²⁴ Arch. Ért. 1889. 255. l.

²⁵ Hampel J.: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn II, 68—70. II. M. és K. Ért. VII. 245. l.

²⁶ Arch. Ért. II. 1882—3., 143. l. és Arch. Ért. 1893. 379. l.

8. *Dunaföldvár.*

A Nemzeti Múzeum gyarapodásáról szóló jelentésben egy ötágú, félkorongosfejű, ötszögtestű, ékkőberakásos fibuláról van szó, amelynek lelőhelye állítólag Dunaföldvár.²⁷

9. *Erdély. (?)*

Állítólag Erdélyből került a bécsi Kunsthistorisches Museum-ba két hasonló, félkorongosfejű, aranyozott bronzfibula. Testük ötszögű, lábuk állatfejben végződik. A félkorongos fejnek csak három középső ága van meg. Testük oldalán négy, közepén egy-egy rekesszel. A törzs és láb érintkezésénél stilizált sasfejek vannak két-két rekesszel. Kiállították a XV. teremben, 717—718. sz. alatt.

10. *Fehér vm.*

Bereznai Pál Ferencről került a szentesi múzeumba egy egyfülű agyagedény. Típusra néhány gepida edénnyel tökéletesen egyezik.²⁸

11. *Fönlak.*

A Fönlakon lelt avarkori lemezajtoló bronzminták között egy lábtág nélküli félkorongosfejű ötágú fibula mintája van.²⁹ Kétségtelenül germán hatásból származik. Valószínű, hogy nemcsak a formák tartották fenn magukat a germán népvándorlás után, hanem ittmaradt germán törzstörődékek is, akik izlésüknek megfelelő, megszokott tárgyakat tovább készítettek.

12. *Gátér.*

A gátéri avarkori temető 238. sírjának félkorongosfejű bronzfibula melléklete is volt. Ennek fejét és törzsét koncentrikus, bemélyített körök díszítik. A fibula rajzát és a többi melléklet leírását lásd az Arch. Ért.-ben.³⁰

13. *Gyoma.*

A csabai múzeum naplójában 142. leltári szám alatt Gyomáról előkerült krétagyöngyök vannak bevezetve s kiállítva.

²⁷ Arch. Ért. r. f. XIV. 141. l. és Wosinszky Mór: Tolna vármegye tört. II. 964. l.

²⁸ A szentesi múzeumban van III. J. 38. leltári szám alatt kiállítva.

²⁹ Arch. Ért. 1901. 63. l. 5. ábra.

³⁰ Arch. Ért. 1906., 220—221. ll. és Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye. I. 192. l.

14. *Gyula.*

A gyulai Kálvária-dombon, Béres József homokbányájából három torzított és néhány rendes koponyájú csontváz mellől agyagedények, ezüst karperec, fésű, kard, lándzsa, pajzsdudor és egyéb tárgyak kerültek ki. Ezek részben a Nemzeti Múzeumba, részben a békéscsabai és a gyulai múzeumba kerültek. A Nemzeti Múzeumban négy agyagedény van. Az egyik beprévelt díszítésű, a másik díszítetlen, a harmadik és negyedik besímített díszítésű. Az utóbbi torzított koponyájú csontváz mellől származik.

A békéscsabai múzeumba, 867. és 868. leltári szám alatt két pajzsdudor, 869. leltári szám alatt beprévelt díszítésű agyagedény és gyöngyök, kerültek. A gyulai múzeumba került darabok közül három fésű, több töredékét (ltsz. 1602—1605.) említhetjük.

15. *Heves vm.*

A tiszafüredi múzeumban van kiállítva néhány meghatározatlan lelőhelyről származó germán tárgy: Kétoldalas csontfésű, vasszögekkel felerősített bordákkal. Agyagedények. Bronz csatkarika. Lelelőhelyük minden valószínűség szerint Heves vármegyébe.

16. *Hódmezővásárhely.*

Hódmezővásárhelyről való az a nyakán ferde vonalakkal díszített agyagedény, amelyet Alföldi András mutatott be az Arch. Hungaricában.³¹ Több gepida sírból ismerjük hasonmását.

17. *Hódmezővásárhely-Gorzsa.*

Hódmezővásárhely gorzsai határrészében népvándorláskori germán temetőt tárt fel Banner János.³² A 32. kelet-nyugati irányítású csontváz mellől a kiszombori, szentes-berekháti s a többi nagy gepida temető leleteivel egyező darabok kerültek elő. A temető anthropologiai anyagát dr. Gáspár János dolgozta fel.³³

18. *Hódmezővásárhely, Katona I. halom.*

Hódmezővásárhely határában a régi szegedi országút jobb oldalán emelkedik a Katona István halma, ahol 1934 nyarán Párducz Mihály különböző korú sírokat tárt fel. Ezek között 10 gepida, illetőleg avarkori gepida sír is volt.³⁴

³¹ Arch. Hung. 1932., 13. kép b.

³² Dolgozatok IX—X. 255. s köv. II. és Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, LXIII. S. 376—380.

³³ Mitteilungen der Anthrop. Gesellschaft in Wien. 1931. LXI. S. 285—291.

³⁴ Dolgozatok 1935. XI. 159—164. II.

19. *Hódmezővásárhely-Kotacpart.*

Dr. Banner János neolitik, aeneolitik és rézkori lelőhelyen a 10. hulladékgödörben kétoldalú csontfésűt és agyagedények töredékeit találta³⁵

20. *Hódmezővásárhely-Soltpalé.*

Hódmezővásárhelynek Soltpalé nevű dűlőjében 6 gepida sírt tárt fel Párducz Mihály, amelyeket húnkorszaki telepen lelt.³⁶

21. *Ismeretlen lelőhely.*

a) A temesvári múzeumban van kiállítva egy félkorongosfejű hétágú fibula. A test mindkét oldalát két-két stilizált sasfej tagolja.³⁷ Az egész fibula kivitelén látszik, hogy készítője nem germán ízlésben nőtt fel s előtte épen olyan torz alakú ruhakapcsok voltak a nagyobbbrészt ízléses kivitelű félkorongosfejű ágasfibulák, mint az általa ólomból öntött. Ezért keletkezésének idejét már az avar korra tehetjük. Ugyanitt van egy bronz fibula, amelynek csak rombold alakú teste és állatfejben végződő lába van meg.

b) A veszprémi múzeumban 1433. leltári szám alatt van egy ismeretlen lelőhelyű ezüstcsat. Ez a mi kiszombori csatjainkkal feltűnően egyezik.

c) Bepréselt díszítésű agyagedények.³⁸

22. *Kápolnásnyék.*

Kápolnásnyékről került a Nemzeti Múzeumba egy kelet-nyugati irányú (lábbal keletnek fekvő) csontváz melléklete. A lelet aranyozott ezüstfibulából, agyagorsóból, vaskés töredékeiből, 20 db különböző nagyságú és alakú paszta- és üveggyöngyből és agyagedényből állott. A fibula egész felülete mintázott. Fejének hat gombja közül öt az utólagos hitelesítő ásatásnál került elő. Már longobárd hatásra enged következtetni. Az agyagedény egyfülü s kiöntője van. Vállát bepréselt rombus alakú minták, nyakát pedig besímitott merőleges vonalak díszítik. A fej bal oldalán volt elhelyezve.³⁹

23. *Kecskemét.*

Kecskemét város szikrai részéből sirlelet került elő, amelyben két

³⁵ Dolgozatok 1935. XI. 97—125. II.

³⁶ Dolgozatok 1935. XI. 159—164. II.

³⁷ Fettich Nándor jegyzeteiből ismerjük.

³⁸ Hampel: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn III. 285. t. 4. és 5. ábra; II. 396—397. II.

³⁹ A Nemzeti Múzeumban van 1931/37. ltsz. alatt.

félkorongosfejű, ötágú ezüstfibula,⁴⁰ csat, tükör, borostyán- és üveggyöngyök, lándzsa, ezüstlemez, préselt bronzlemez, aranylemezzel bevont bronzfibula és néhány töredék volt. A kecskeméti múzeumban van. Leltári száma 1473.⁴¹

24. Kétegyháza.

Móra Ferenc 1929-ben Kis István kétegyházi tanító kérésére küldte a múzeum altisztjét, hogy a jelentett leleteket gyűjtse össze. Az altiszt a községi homokbánya nagyrészt elhordott földjében hét sírt állapított meg, amelyek mellékleteit behozta. A múzeum leltárába „Kétegyháza A” jelzéssel vannak bevezetve. 1930-ban Móra Ferenc ásatott itt 12 sírt az Argyelán tanyán (Kétegyháza-B) a térszínből nagyon gyengén kiemelkedő földön. A csontvázak kelet-nyugati irányúak (lábbal keletnek fekszenek). Mellékleteik: fésűk (négy fésűnek több töredéke), — egy szem krétagyöngy, — vascsatok (4 drb), — bronzcsatok (2 drb övcsat és egy táskaszíjcsat), — edények (9 drb, köztük bepréselt díszítésű is), — egy darab orsó, — vaskések (6 kés több töredéke), — csiholóacélok (3 drb), — kovák (2 drb), — két kard (az egyiknek csak töredéke), — vas-töredékek. A mellékletek jelentékeny része igen rossz állapotban van.⁴²

25. Kiskőrös.

A kiskőrösi avar temető⁴³ második sírjának többek között félkorongosfejű, ötágú fibula melléklete is volt. Érdekes példát nyújt a temető 9. sírjának melléklete arra, hogy a germán népek avarba való beolvadásával hogyan alakult át a germán ízlésű fibula egyszerű díszítő taggá. E temető 9. sírjának ugyanis 8 drb ezüst övdíszítménye van, amely a második sír fibulájából fejlődhetett ki, a félkorongosfej elhagyásával s a nyaknak háromszög alakú kiképzésével. Mindkét sír többi melléklete avar ízlésű.⁴⁴

26. Kistelek.

Mayer József hadnagy ajándékként került egy állítólag Kisteleken lelt, aranyozott ötágú bronzfibula és egy aranyozott bronzcsat a szentesi múzeumban. Kiállítva III. J. 79. szám alatt van.

⁴⁰ Hampel: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn II. 686—687. II. és u. o. III. 441. t.

⁴¹ Párducz Mihály jegyzetei alapján.

⁴² Ismertetve nincsen. A szegedi Városi Múzeum Igazgatóságának engedélyével foglalkoztunk a leletekkel.

⁴³ A temető anyaga a Nemzeti Múzeumban van. Ltsz. 9/1932.

⁴⁴ A második sír mellékletei agyagbögge, töredékes csonttubusok, agyagorsó, ezüst fülbevaló, ezüst mellboglár, bronzfibula vastüvel, töredékes vaskarperec, vaskés, vasdarab és töredékes vaslánc voltak. A 9. sír mellékletei: 8 drb ezüst övdíszítmény, 3 ezüst szíjvég, ezüst, bronz és vascsatok, ólommal kitöltött ezüst rozetta, háromlélű vas nyílcsúcsok, egyélű vaskard és íj csontlemezőnek töredéke.

27. *Kiszombor.*

Az anyag tüzetes felsorolását a közlemény elején találja meg az olvasó.

28. *Kláralfalva.*

A szegedi Városi-Múzeumban 42/1931. leltári szám alatt van a Móra Ferenc kláralfalvi ásatásából előkerült 11 sír melléklete (Kláralfalva-C. jelzéssel).⁴⁵ A sírok Csanádi Pál és Tóth Mihály földjéről, részben bronzkori lakótelepről kerültek elő. A csontvázak irányítása mindegyiknél északnyugat-délkelet, lábbal valószínűleg délkelet felé. Mellékleteik: fésűk (4 drb), — orsókarikák (2 drb), — vascsatok (3 drb), — kis bronzcsat, — bronzszegecs, — vaskések (4 drb), — csiholóacél, — kova, — bronzkarika, — vaskarika töredéke, — ólomlemez, — szeg (?), — nyilak (3 drb), — vaskapocs deszkalenyomattal, vastöredékek.

29. *Kunszentmárton (-Péterszög).*

Pájer Lajos útján a szentesi múzeumba került egy bronz fibula töredéke. A fibula félkorongosfejú, ötágú. A szentesi múzeumban 2320/1930. leltári szám alatt van.

30. *Kisselyk és Apátfalva között.*

A bécsi Kunsthistorisches Museum XV. termében 721. sz. alatt van kiállítva egy félkorongosfejú, hétágú aranyozott bronzfibula. A test oldalán 6 ékkövel, illetőleg rekesszel.

31. *Lajtapordány.*

Avar temetőnek 31. sírjában a kiszomboriakkal egyező típusú bronzcsat, továbbá ezüst csatpecek, formátlan borostyánkődarab, fenőkő és kis bronzkarika volt.⁴⁶

32. *Magyarcsanád-Bökény.*

A Dolgozatokban van ismertetve a magyarcsanád-bökényi germán temetőnek néhány sírja, amelyet Banner János tárt fel.⁴⁷ A Maros vizétől megbolygatott sírok közül ötöt lehetett meghatározni s mellékleteiket részben megmenteni. A rendszeres ásatás további tíz sírt eredménye-

⁴⁵ Ismertetve nincs. A szegedi Városi-Múzeum Igazgatóságának engedélyével foglalkoztunk a leletekkel.

⁴⁶ Jelenleg a kismartonj Landesmuseumban. Fettich N. jegyzeteiből ismerjük.

⁴⁷ Dolgozatok 1926., II. köt. 95. s. köv. II.

zett.⁴⁸ A részletesen ismertetett anyag felsorolását mellőzzük, csak a jelentkező jazig-szarmata motivumok miatt kívánunk arra rámutatni, hogy itt a negyedik század végéről, vagy az ötödik század első feléből származó germán temetőről van szó, mert csak így magyarázható meg a jazig-szarmata hatás érvényrejutása. Ez a temető szépen mutatja a folytonosságot a jazig-szarmata sírok és az utánuk következő germán sírok között. Utólag innen került a szegedi Archaeologiai Intézet birtokába egy félkorongosfejű, ötágú bronzfibula felületén pontoskörös díszítéssel.

33. Marosgombás.

A kolozsvári múzeumban van két rosszezüstből készült, félkorongosfejű, hétágú fibula, amelyet a marosgombási ref. temető mellől előkerült avarkori emlékekkel együtt találtak.⁴⁹

34. Mindszent.

Mindszentről került egy félkorongosfejű, ágas fibula a csongrádi gyűjteménybe.

35. Nagyvárad.

A nagyváradai Guttmann téglagyárban került napfényre egy fehér-fém tükör, félkorongosfejű ötágú fibula, aranybádoggöngy és aláhajlott lábú bronzfibula.⁵⁰ A Nagyvárad-püspöki múzeumban van két ugyaninnen előkerült rosszezüstből készült, félkorongosfejű, ötágú fibula. Leltári száma 227/1908. Hampel mutat be egy nagyváradí fibulát, amelynek Fettich Nándor jegyzetei szerint párja is van a püspöki múzeumban.⁵¹ Leltári száma 245/1884.

36. Óföldaék.

Az ügyészség útján került a szegedi Városi Múzeumba néhány szemgyöngy, köztük betétes ikergyöngyök is s egy félkorongosfejű, ötágú bronzfibula, amelyet az óföldaéki határban Rónai Emma birtokán leltek. A helyszínre kiküldött altiszt jelentése szerint valószínűleg egy hosszú parton húzódó temetőnek⁵² a külső sírja került meg.

37. Orsova.

Orsova vidékéről került a Nemzeti Múzeumba egy félkorongosfejű,

⁴⁸ A leletek a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Arch. Int.-ben vannak.

⁴⁹ Fettich N. jegyzetei alapján.

⁵⁰ 138/1911. lelt. sz. alatt, Fettich N. jegyzeteiből ismerjük. Püspöki múzeum.

⁵¹ Hampel: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I. 490. l.

⁵² A leletet a szegedi Városi-Múzeum Igazgatóságának szívessége folytán ismerjük.

ötágú bronzfibula és egy bronzfülbevaló, kettős kúpalakú csüngővel. A fibula oldalán rekeszek és ékkő helyett dudorok vannak. Raktári számuk 29/9—10, 1927.

38. Örvény.

A tiszafüredi múzeumban van kiállítva az Örvény melletti Homokcsárdánál napfényre került néhány germán emlék. Hegyikristályból készült karikájú csat és bronzcsatok.

39. Rácalmás.

A székesfehérvári múzeumban van kiállítva a Rácalmásan előkerült népvándorláskori sír anyaga: 8129. leltári szám alatt agyagedény, 8130. leltári szám alatt 14 gyöngy. Az edény oldalán bepréselt négyszögminták vannak.⁵³

40. Rákóci.

A szentesi múzeumban Pesti Lajos letéteként helyeztek el egy germán típusú egyfülű agyagedényt, amelynek lelőhelye Rákóci. Leltári száma III. J. 10.

41. Szeged-Ballagító-Kundomb.

Szegednek a Ballagító-Kundomb néven ismert avar temetőjében a 10. és a 63. sírban germán jellegű tárgyakat találtak. A 10. sír mellékletei: gyöngyök, — vaskés, — karikatöredék — és fésű töredékei. A 63. sír mellékletei: vaskés, — díszítetlen bronzsúlyvég, — három bronzövdísz és bronzcsat (két nagy aklaszeggel). Különösen a csat pecke egyezik a kiszombori germán bronzcsatok peckével.⁵⁴

42. Szeged-Fehértó.

A fehértói nagy avar temető 33. sírjában két félkorongosfejű, hétágú fibula, vascsat, vaskés töredék, edény és gyöngyök voltak. A fibula érdekes példát nyújt az avar övdíszek motivumainak a germán tárgyak motivumai közé való vándorlására. A 248. sírban fésű és a 375. sírban félkorongosfejű, ötágú fibula is volt.⁵⁵

43. Szentes-Berekhát.

Szentesen, a városnak Berekhát néven ismert részén népvándorláskori germán temetőt tárt fel Csallány Gábor. A háromízben végzett ása-

⁵³ Székesfehérvári Szemle I. évf. 1. sz. 1931.

⁵⁴ A szegedi Városi-Múzeumban vannak e leletek.

⁵⁵ A szegedi Városi-Múzeumban vannak Fehértó-A. jelzés alatt.

tás 207 sírt eredményezett. Az első ásatásból kikerült 128 sír anyagát az Archaeologiai Értesítőben ismertette.⁵⁶ A második ásatás 17 sírjából előkerült szebb darabokat is ismertette;⁵⁷ a legújabban napfényre került be-rekháti leletekből néhány darabot mutatott be a Dolgozatokban.⁵⁸ A még nem ismertetett sírok anyagát a múzeum kiállított anyagából és az ásató jegyzeteiből ismerjük.

A temető sírjainak mellékletei a legszorosabb kapcsolatban vannak a kiszombori temető egyes darabjaival, de ennek formakincsét újabb tárgyak egészítik ki. A csontvázak kelet-nyugati, illetőleg délkelet-északnyugati irányúak voltak s átlagos mélységük 150—160 cm. Mellékleteik: csontfésűk, fibulák, érmek, gyöngyök, öv- és táskaszíjcsatok, szőröcsiptetők, gyűrűk, orsók, kések, csiholóacélok, kovakövek, ollók, kardok, lándzsák, nyilhegyek, pajzsdudorok, edények stb.

Legnagyobb figyelmet az edények érdemelnek. A korongon készültek jellemző vonása ugyanaz, mint a kiszomboriaké, de díszítésükben eltérnek. Általános a beprévelt díszítés, amelyet még az égetetlen agyagedénybe nyomtak be faragott végű pálcával.

Az edények mellett nagy jelentősége van — különösen a magában álló sírok törzsi meghatározásánál — a félkorongosfejű, ötágú fibulának, amely itt több példányban fordul elő.

A temető anyagából néhány darab a Nemzeti Múzeumba került.

44. Szentes-Kökényzug.

A szentesi múzeum ásatást folytatott a város Kökényzug nevű területén, amelyet a Körös egyik elhagyott medre határol. Már régen kerültek innen elő szórványos leletek, amelyek a szentesi főgimnázium gyűjteményébe, majd később a szentesi múzeumba kerültek. A múzeum 1908-ban, 1931-ben, 1932-ben és 1934-ben ásatott e helyen. Itt nagykiterjedésű vegyes temetővel állunk szemben. Ezt bizonyítják a terület különböző helyéről előkerült szórványok.⁵⁹

A temető germán sírjai kelet-nyugati, vagy északkelet-délnyugati irányításúak. Lábbal keletnek, illetőleg északkeletnek.

Még az áll. főgimnázium gyűjteményéből került 7 sír melléklete a múzeumba. 1908-ban a múzeum 10 sírt tárt fel. Ezek közül csak két számozott és három ismeretlen számú sír mellékletét találtuk meg. Valószínűleg a többi nem germán. A később feltárt sírok közül a 6., 11., 12., 29—32., 34—38., 41—81. számú síroknak volt germán melléklete. Fésűket, öv- és

⁵⁶ Arch. Ért. 1903., 14—22. II. és u. o. 1904., 153—170. II.; Múz. és Könyvt. Értesítő IV. 135. I.

⁵⁷ Arch. Ért. 1910., 91—92. II.

⁵⁸ Dolgozatok 1932., 163. I.

⁵⁹ A leletek a szentesi múzeumban vannak s mi a szentesi múzeum kiállított tárgyai alapján és Csallány Gábor múz. igazgató úr feljegyzéseiből ismerjük.

táskaszíjcsatokat, félkorongosfejű, ötágú fibulákat stb., stb. tartalmaztak. A leletek legnagyobb része alakra, készítési módra és díszítésre teljesen egyezik a kiszombori, berekháti s a többi nagyobb alföldi germán temető leletével.

45. *Szentes-Nagyhegy.*

Az 1930. és 31. évben Somogyi Lajos szőlőjében és a szomszédos Busi Kálmán földjén, 81 sírt tárt fel a szentesi múzeum. A temető nem tiszta germán, hanem bronzkori és jazig sírokra rátemetkezett germán népé volt. Az 1., 5., 7—17., 19—45., 47—48., 50—62., 64—74., 76—80. síroknak voltak germán mellékleteik. Az emlékek néhány szebb, az átlagtól elütő darabja ismertetve van.⁶⁰ Mi az ásató Csallány Gábor jegyzeteiből ismerjük. A csontvázak irányítása nem egyöntetű. Legtöbbször a csontváz lábbal északkeletre, keletre vagy délkeletre nézett, de ettől is volt eltérés. A csontvázak mellékletei ugyanazok, mint a kiszombori, berekháti, kökényzugi síroké. Nincsenek benne olyan korai sírok, mint amazokban. Ez magyarázza meg a fejlettebb formákat is, de nem bizonyít a temető gót jellege mellett.

46. *Szentlőrinc.*

Juhász László gyűjteményéből került a pécsi múzeumba egy bronzcsat és csatkarika. A csat feltűnően hasonlít a kiszombori csatokhoz.⁶¹

47. *Szerbnagyszentmiklós.*

A szerbnagyszentmiklósi téglagyár telepén 1895-ben földbányászás közben sírokra bukkantak, amelyek mellékletei közül a Nemzeti Múzeum hivatalos úton megváltott egy aranygyűrűt, öt fibulát, Hadrianus-féle érmet, bronzkarikát, töredékeket, bronzövdísz, kagylót, kalcedon, borostyán és üveggyöngyöket.⁶²

48. *Szombathely.*

Vásárlás útján került a bécsi Kunsthistorisches Museum-ba egy félkorongosfejű, ötágú, aranyozott bronzfibula. Lába hiányzik. A test két oldalán egy-egy ékkő, a nyak tövénél egy-egy bronz ékkötánzat van. Kiállítva a XV. teremben 720. szám alatt.

49. *Tiszabura.*

A Nemzeti Múzeumban, 14/1934. leltári szám alatt van bevezetve egy

⁶⁰ Dolgozatok 1932., 159—62. ll.

⁶¹ A csat és a csatkarika lelt. sz. 304/nk és 305/nk.

⁶² Hampel J.: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn II. 50. és III. 43.; Milleker B.: Délmagyarország régiségleletei II. 171—2. ll.

félkorongosfejű, ötágú, pontos-körös díszítésű fibula, amelyet a tiszaburai avar sírok között leltek.

50. *Tiszafüred.*

A tiszafüredi vasúti állomásnál, Lipcsei Tamás tégláégetőjében a munkások csontvázra akadtak, amely mellett lelték az alábbi tárgyakat: Korongalakú, áttört, aranyozott bronzfibulát, gránátokkal; — két aranyozott bronzfibulát, amelynek négyszögalakú fejét három, gránátokkal díszített ág tagolja; a testük oldalán négy-négy köralakú rekesz van és a lába állatfejben végződik; — két rosszezüst karperecet, amelyek nyitott végeik felé vastagodnak s végeiket párhuzamosan futó vonalak és pontos-körös elemek díszítik.⁶³

A tiszafüredi múzeumban van még egy 97/1908. leltári számú, ötágú, aranyozott ezüstfibula. A fibulatest szélein rekeszekkel.

51. *Tiszaroff.*

A tiszaroffi református temetőben sírásáskor csontváz mellett találtak az alábbi emlékeket. Két darab félkorongosfejű, ötágú, aranyozott ezüstfibula, testének két oldalán egy-egy rekesszel; csontfésű; üveg-pasztagyöngy töredék.⁶⁴

52. *Várhely.*

Az Arch. Értesítő ismertetett egy félkorongosfejű, ötágú bronzfibulát.⁶⁵ A fibula teste feltűnően hasonlít a kiskőrösi avarkori fibula testéhez.

53. *Vecel.*

Szürkés fémből készült, félkorongosfejű, hétágú fibula a Nemzeti Múzeumban.⁶⁶

*

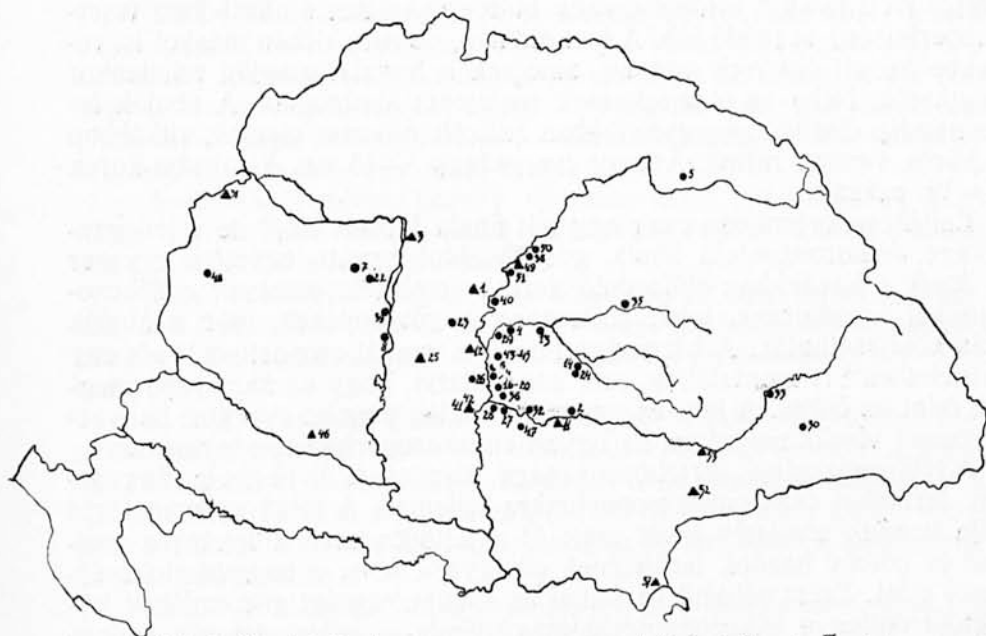
A kiszombori és vele kapcsolatban levő bemutatott germán emlékeket a gepidák hagyatékának tartjuk. Olyan jellegzetes tárgyaik vannak, amelyek a többi népvándorláskori germán emlékcsoporttól erősen megkülönböztetik. Elsősorban a *fibulákra* gondolunk, amelyek a kiszombori temetőben kis számmal fordultak ugyan elő s nem is a legjellegzetesebb típusból valók, de annál inkább képviselve vannak a bökénymindszenti szentes-berekháti, -kőkényzugi, -nagyhegyi temetőkben és a beregszászi, kecskeméti, nagyváradi leletekben. Jellemző vonásuk az ötágú félkoron-

⁶³ Arch. Ért. 1899. 79—80. és 84—86. II. A leletet Hampel is ismerteti az *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, II. 690—92. II.

⁶⁴ P. Balogh Ákos mérnök ajándékozta a Nemzeti Múzeumnak. Leltári száma: 20/1933.

⁶⁵ Arch. Ért. 1897., 288. I.

⁶⁶ Arch. Közl. XIII. 68. I.

● *gépida lelőhelyek; Sipiden-Fundorte* . ▲ *avarokori gépida lelőhelyek; Sipiden-Fundorte aus der Avaren-Zeit*

Abb. 1. kép.

1. Abony	19. Hódmezővásárhely- Kotacpart	35. Nagyvárad
2. Arad-Pécska	20. Hódmezővásárhely- Soltpalé	36. Óföldrék
3. Békásmegyer	21. (Ismeretlen lelőhely)	37. Orsova
4. Békésszentandrás	22. Kápolnásnyék	38. Örvény
5. Beregszász	23. Kecskemét	39. Rácalmás
6. Bökény-Mindszent	24. Kétegyháza	40. Rákóci
7. Csákvár	25. Kiskőrös	41. Szeged-Ballagító- Kundomb
8. Dunaföldvár	26. Kistelek	42. Szeged-Fehértó
9. Erdély	27. Kiszombor	43. Szentes-Berekhát
10. Fehér vm.	28. Klárafalva	44. Szentes-Kökényzug
11. Fönlak	29. Kunszentmárton (-Pé- terszög)	45. Szentes-Nagyhegy
12. Gátér	30. Kisselyk és Apátfalva között	46. Szentlőrinc
13. Gyoma	31. Lajtapordány	47. Szerbnagyszent- miklós
14. Gyula	32. Magyarcsanak- Bökény	48. Szombathely
15. Heves vm.	33. Marosgombás	49. Tiszabura
16. Hódmezővásárhely	34. Mindszent	50. Tiszafüred
17. Hódmezővásárhely- Gorzsá		51. Tiszaroff
18. Hódmezővásárhely, Katona István-halma		52. Várhely
		53. Vece!

gos fej,⁶⁷ ívelt nyak,⁶⁸ rombus-, vagy ötszögalakú test s állatfejben (esetleg emberfejben) végződő láb. A test oldalán, de nem ritkán máshol is, rekeszekbe foglalt ékkövek vannak, amelyek a foglalat alapján mindenkor kimutathatók. Néha az oldalrekeszek sasfejeket ábrázolnak. A fibulák felülete mindig díszített; leggyakrabban stilizált növényi elemek, ritkábban apró körök vannak rajtuk. Átlagos nagyságuk 5—15 cm. Virágzási koruk az V—VI. század.

Emlékcsoportunkban csak egy gót fibula fordult elő,⁶⁹ de a jellegzetes ötágú, félkorongosfejű fibula, gót fibulával együtt, egyetlen egyszer sem. Azok a hazánkban előforduló germán emlékek, amelyek emlékcsoportunkkal egykorúak, tehát elsősorban a gót emlékek, már a fibulák alapján elválaszthatók. A háromágú fibulát a vandál csoportban,⁷⁰ sőt egy gót sírleletben⁷¹ is megtaláljuk, ami azt mutatja, hogy ez hamarabb megjelent, mint az ötágú. A hét- és nyolcágú fibulák már az avar kori hanyatlás nyomait viselik magukon, ha ugyan emlékcsoportunkhoz tartoznak.

A félkorongosfejű, legtöbbször ötágú, díszített felületű fibula Magyarország területén csak emlékcsoportunkra jellemző. A többi germán törzs fibulája hazánk területén kívül esett át a fejlődés ezen a fokán; a vandáloké és gótoké hazánk területének elhagyása után, a longobárdoké érkezésük előtt. Ezért például az itáliai és spanyolországi gót emlékek között előfordulhat a félkorongosfejű ötágú fibula, a jellegzetes gót bádoggfibulákkal együtt is.

Emlékcsoportunkat a fibulán kívül az *övesat* is megkülönbözteti a többi germán törzs hagyatékától. Temetőnkre s így emlékcsoportunkra legjellemzőbb csattipusokat fentebb bemutattuk, a hozzájuk tartozó szegecsekkel együtt.

Számos esetben igazítottak útba a mellékletek kormeghatározásánál a *bepréselt díszítésű edények*. A legszebb példányok Szentes-Berekháton, Hódmezővásárhely-Gorzsán, Gyula-Kálváriadombon s Kétegyházán kerültek elő.

Amint a magukbanálló leleteknél a fibula, csat és a kerámia igazít útba, úgy a temetőknél, ezeken kívül, az anyag egyöntetűsége is. Az egyöntetű anyag egyes darabjai szorosan kapcsolódnak egymáshoz és a fentiekben összegyűjtött, területileg is összetartozó emlékekhez s csak elvétve fordul elő bennük más csoportra jellemző melléklet.

⁶⁷ Ha a fej ágak nélküli, akkor nem félkorongos, hanem téglalapalakú (L. a Dolgozatok 1932, XLIX. tábla 9. ábráját).

⁶⁸ A nyak általában nem olyan vékony, a fejhez és a törzshöz viszonyítva, mint a gót bádoggfibulák nyaka.

⁶⁹ A kiszombori temető 131. sírjának fibulája.

⁷⁰ A Nemzeti Múzeum 1930/1. tétele alatt bemutatott jászberényi leletből származó fibula.

⁷¹ A pusztabakodi gót sírból (Hampel: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn III. kötetének 1. t. 2. á.*) ismeretes, de ennél, a nyak tövénél elhelyezett palmettában, kimutatható a gót hatás. A palmetta u. i. a nyakból nő ki s a gót fibuláknál gyakran előforduló, külön tagból készült fejlemez-felerősítésére szolgált; illetőleg a felerősítést takarta.

A IV—VI. századi egykorú temetőink egymáshoz közel keletkeztek s éppen ezért, de meg a közös emlékéanyag miatt sem tételezhető fel, hogy különböző törzstől származnának. A mellékelt térképen is szembeűnik, hogy a Maros-Kőrös vidéke, eddigi ismereteink szerint, a leggazdagabb e törzs emlékeiben. A távolabbi területeken csak néhány sírt számláló lelőhelyűnk van, de ezek egy része is avarkori.

A germán emlékek hazánk területén kívül a fejlődésnek magasabb fokán jelentkeznek, nálunk pedig az avarkor emlékei között visszafelődnek s lassankint teljesen elvesznek.

Ebből is kitűnik, hogy *itt egy hazánkon túl nem jutott germán törzs hagyatékáról, tehát csak a gepidák anyagi kulturájának maradványáról lehet szó.* De a különválasztható többi germán emlékcsoport is erről tanúskodik:

A magyarországi germán emlékéanyag bemutatott részéből hiányoznak a korábbi *vandál* emlékcsoportra jellemző mellékletek.⁷² A korai vandál emlékcsoport a *sarkantyú, kerámia, temetkezési szokások, fibulák* s kevésbé jelentős apró emlékek alapján az itt ismertetett csoportból könnyen kiválasztható volt. E korai csoportba tartozó leletek közül vandálnak tartjuk az alábbiakat:⁷³

Apa,⁷⁴ Ardánháza,⁷⁵ Békéscsaba-Fényes,⁷⁶ Békésszentandrás,⁷⁷ Béla,⁷⁸ Bodrog-Latorca,⁷⁹ Budapest,⁸⁰ Bugacpuszta,⁸¹ Céke,⁸² Gíbárt,⁸³ Herpály,⁸⁴

⁷² A korai vandál emlékcsoport alatt itt mindazon germán törzsek hágyatékát értjük, amely törzsek a vandálokkal egyidőben, vagy még ezek előtt szerepeltek hazánk területén. E korai törzsek leletanyagát az egyidejűség, közelegyidejűség, továbbá a leletek jelenlegi kis száma miatt még csak részben lehetett Magyarország területére is érvényesen szétválasztani.

⁷³ A korai vandál emlékcsoporttal valamilyen vonatkozásban álló leletek nagy részét a Dolgozatok IX—X. kötetében a 190—205. lapokon foglaltuk röviden össze. Itt csak a biztosan vandál emlékeket soroljuk fel; a két jegyzék között az eltérés innen származik.

⁷⁴ Szatmár vármegye (Magyarország vármegyéi és városai) 411. l. — Martin Jahn: Der Reitersporn, seine Entstehung und früheste Entwicklung (Mannus Bibliothek 21., Leipzig, 1921.) 122. l. — Diclescu C.: Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien (Mannus Bibliothek 34. 1923.) 6. l. — Mannus XVI., 1924. 162. l.

⁷⁵ Arch. Ért. 1908., 259—261. ll. — Arch. Ért. 1930., 240. l. — Beninger E.: Der Wandalenfund von Czéke-Cejkov (Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien 1931.) 212. l.

⁷⁶ Dolgozatok 1932., 122—148. ll.

⁷⁷ Germania 16., 1932., 300—304. ll.

⁷⁸ Martin Jahn i. m. 122. l. — Diclescu i. m. 6. l. — Mannus XVI., 1924., 162. l.

⁷⁹ Mannus XVI., 1924., 162. l. — Beninger i. m. 213. l.

⁸⁰ Budapest régiségei VII., 67—83. ll. — Fettich N.: Der Schildbuckel von Herpály (Acta Archaeologica Vol. I. Fasc. 3. Köbenhavn. 1930.). 230—233. ll.

⁸¹ Fettich i. m. 233—235. ll.

⁸² Beninger i. m. 182—224. ll.

⁸³ Zeitschr. f. Ethnol. 37., 1905., 383. l. — Diclescu i. m. 6. l. — Beninger i. m. 212. l.

⁸⁴ Arch. Ért. (r. i.) IX., 16. l. — Pulszky F.: Magyarország Archaeológiája II., 16. és 18. ll. — Arch. Ért. 1894., 395—404. ll. — Fettich i. m. 222. s. köv. ll.

Hódmezővásárhely,⁸⁵ Jászsalsószentgyörgy,⁸⁶ Jászberény,⁸⁷ Kanyar,⁸⁸ Kék-cse,⁸⁹ Komárom vm.,⁹⁰ Lasztóc,⁹¹ Magyarország,⁹² Muhi,⁹³ Nyiregyháza,⁹⁴ Osztropataka,⁹⁵ Palánk,⁹⁶ Sárszentlőrinc,⁹⁷ Sirok,⁹⁸ Szabolcs vm.,⁹⁹ Szolyva.¹⁰⁰

A gót emlékek különválasztása a marosszentannai,¹⁰¹ marosvásárhelyi¹⁰² és mezőbándi¹⁰³ temetők anyaga alapján lehetővé vált. Az itt előkerült emlékeknek olyan sajátosságai vannak, amelyek a mi csoportunknál nincsenek meg. Elsősorban a *fibulákra*,¹⁰⁴ *csatokra*,¹⁰⁵ *fésűkre*¹⁰⁶ s néhány

⁸⁵ Dolgozatok 1931., 153. l.

⁸⁶ Zeitschr. f. Ethnol. 37., 1905., 383. l. — Diculescu i. m. 6. l. — Beninger i. m. 212. l.

⁸⁷ Publikálatlan. A Magyar Nemzeti Múzeumban 1930/1. tétel alatt harmadik század elejéről való mellékletek között egy háromszög fejlemezű, ívelt nyakú romboidtestű fibula is van.

⁸⁸ Diculescu i. m. 6. l. — Arch. Ért. 1930., 239. l. — Beninger i. m. 212. l.

⁸⁹ Diculescu i. m. 6. l. — Arch. Ért. 1930., 238—40. ll. — Beninger i. m. 212. l.

⁹⁰ Arch. Ért. 1899., 149. l.

⁹¹ Vasárnapi Ujság 1857., 292—293. ll. — Beninger i. m. 212—13. ll.

⁹² Egy vandál sarkantyú, jelenleg Berlinben. (Állítólag Tolna megyéből. Ltsz. 799.)

⁹³ Dolgozatok 1932., 144. l. jegyzete.

⁹⁴ Mannus XVI., 162. l. — Beninger i. m. 212. l.

⁹⁵ I. lelet: Arnieth J.: Monumente des k. k. Münz- und Antiken-Cabinettes in Wien (Wien, 1850.) — Hampel J.: Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós S. 152—153. — Fettich i. m. 228—230. ll. — Beninger i. m. 214—15. ll. és u. o. XX. tábla.

II. lelet: Arch. Közl. 1865., 76. és 89—96. ll. — Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale. Wien, 1866., XI. évf. 39. s köv. ll. — Hampel i. m. 157. s köv. ll. — Fettich i. m. 228—230. ll. s u. o. XV. tábla. — Beninger i. m. 215—217. ll. — Diculescu i. m. 3—6. ll.

⁹⁶ Publikálatlan. Egy jellegzetes vandál sarkantyú, jelenleg a verseci múzeumban. Dr. Banner János jegyzeteiből.

⁹⁷ Publikálatlan. Egy jellegzetes vandál sarkantyú, jelenleg a szekszárdi múzeumban. Dr. Banner János jegyzeteiből.

⁹⁸ Publikálatlan. Egy pár jellegzetes sarkantyú, paizsdudor, olló, lándzsák, vasbádogtőredékek stb.

⁹⁹ Arch. Ért. 1930., 239. l.

¹⁰⁰ Arch. Ért. 1886., 151—152. ll.

¹⁰¹ Dolgozatok 1912, Kolozsvár 250—342. ll.

¹⁰² Dolgozatok 1915, Kolozsvár 278—296. ll.

¹⁰³ Dolgozatok 1913, Kolozsvár 279—386. ll.

¹⁰⁴ Gót bádogfibulák alatt értjük azokat, amelyeket Hampel: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn III. kötetében az 5., 6., 8., 11., 13., 20—24., 44., 45. táblákon továbbá az 1. tábla 1., a 10. t. 3., 11. t. 4., 43. t. 4. és 7. ábráin bemutat. Ugyanilyeneket látunk a Dolgozatok 1932, XLIX. tábla 7. ábráján; a Dolgozatok (1912, Kolozsvár) ismert marosszentannai temető 40., 46., 49. és 55. sírjában és E. Beninger Der westgotisch-alanische Zug nach Mitteleuropa c. könyvében.

¹⁰⁵ Gót csatoknak tartjuk a következőket: Hampel idézett művének III. kötetében az 1., 11., 36., 38., 41., 42., 44. tábláján bemutatott csatokat; a Dolgozatok 1912, Kolozsvár 258., 260., 268., 290., 304., 313., 326. lapjain, továbbá a Dolgozatok 1913, Kolozsvár 280., 287., 309., 319., 332. lapjain; a Dolgozatok 1915, Kolozsvár 283., 293. lapjain bemutatott csatokat; Beninger idézett munkájában ismertetett csatokat s még számos, egyező típusú csatot. A jellemző gót övcsatok szíjra erősítő lemeze a gepida csatoknál szokásos, magukban alkalmazott szegecsket nélkülözhetővé tette.

¹⁰⁶ A marosszentannai népvándorláskori temető 14., 26., 30., 31., 32. stb. sírjának

kevésbé gyakori tárgyra gondolunk. Fibuláknak, csatoknak, fésűknek itt talált típusa a többszáz gepida sír között csak eivétve (gót fibula csak egy, a gót sírokra jellemző fésű pedig egyetlen egy példányban sem fordult elő gepida sírban) magában álló sírban azonban a Maros-Körös vidékén is előfordult. Ezek a gepida területről származó gót emlékek a húnok által idehozott gótoktól származhatnak. Gót emlékek egész Magyarország területén gyakoriak, de nagyobb sírmezőket csak Erdély területéről ismerünk. Az erdélyi sírmezők a történeti források és a negyedik század első feléből származó germán leletek alapján csak a gótoké lehetnek. Pontosan tudjuk, hogy Dacia feladása (272.) a gótok javára történt s nem sokkal azután kezdenek a temetők népesedni, sajátos mellékletekkel eltemetett halottakkal. A fibulák és csatok révén hozzájuk csatlakozó magyarországi gót leleteket ezek alapján választottuk el.¹⁰⁷ A három erdélyi gót temető közül a két idősebben bepréslt díszítésű edény egyáltalán nincs; a fiatalabban, amelynek kora a gepidák dáciai uralmának felel meg, előfordul.¹⁰⁸

A gót hatás a Kárpátokon kívül érthette a gepidákat s ezek már kialakult jellemző felszereléssel jelennek meg hazánkban. A gót és gepida emlékanyag egyező darabjai olyan tárgyak, amelyek a többi germán törzs egykorú emlékanyagában is előfordulnak; egy-egy közös műhely különleges készítményei lehetnek.¹⁰⁹

Az említettek alapján a következő leletekről állapítottuk meg, hogy a gót csoportba tartoznak:

Apahida,¹¹⁰ Arad-Pécska,¹¹¹ Balsa,¹¹² Bánát,¹¹³ Báttaszék,¹¹⁴ Bozsok,¹¹⁵

fésűje (Dolgozatok 1912, Kolozsvár, 250—342. ll.), és a marosvásárhelyi népvándorláskori temető I., III., X. stb. sírjának fésűje. (Dolgozatok 1915, Kolozsvár, 278—296. ll.).

¹⁰⁷ A keleti és nyugati gót emlékanyag szétválasztására a Magyarország területén előkerült leleteket önmagukban nem tartjuk alkalmasnak. A déloroszországi együttélésből származó közös elemek ugyanis hazánk területén kezdenek sajátosakká válni. Hogy a húnáradat sodort-e magával nyugati gót törzsrészeket, vagy csak keleti gótokat, ezt az eddig ismert emlékanyag alapján nehéz meghatározni. Valószínűnek látszik, hogy a nyugati gótok egy része is bekerült a hún mozgalomba.

¹⁰⁸ L. a mezőbándi gót temető bepréslt díszítésű edényeit (Dolgozatok 1913, Kolozsvár, 273—389. ll.). Ezzel szemben a maroszentannai és marosvásárhelyi gót temetők, emlékcsoportunk hatásától mentes, a mezőbándinál korábban keletkezett temetők.

¹⁰⁹ Mint például a Csallány Gábortól ismertetett, az átlagtól elütő darabok (Dolgozatok, 1932., 155—163. ll. és XLIX. tábla 1. és 3. ábrája), de itt is mindig jellemző gepida fibulák kísérik.

¹¹⁰ Hampel: I. m. II. 39—43. ll.

¹¹¹ Egy pár ezüst bádögfibula az aradi múzeumban. Ltsz. 195.

¹¹² Beninger: Der westgotisch-alanische Zug nach Mitteleuropa 17. l.

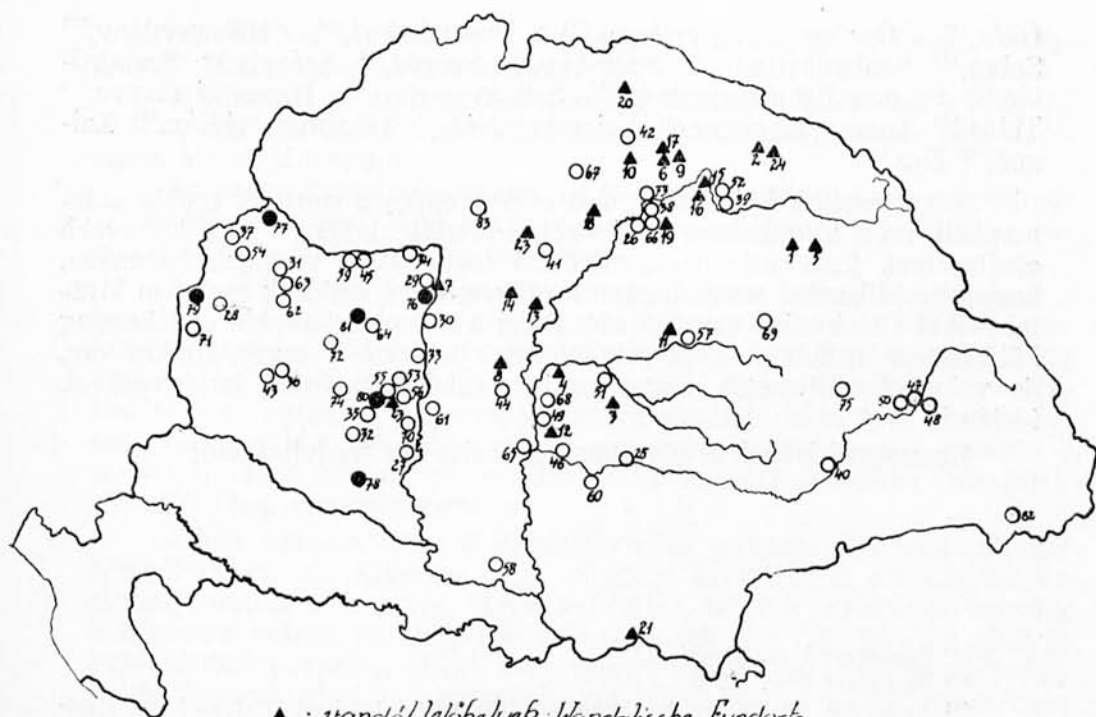
¹¹³ Beninger: I. m. 16. l.

¹¹⁴ Arch. Ért. 1896, 94—95. ll.; u. o. 282. l.; Wosinsky: Tolna vm. tört. II. 864—865. ll.

¹¹⁵ Arch. Ért. (r. f.) X. 97. l.; Arch. Hung. IX. 61. l.

Brassó,¹¹⁶ Budapest vidéke,¹¹⁷ Csepelsziget,¹¹⁸ Csorna,¹¹⁹ Dombóvár,¹²⁰ Dunapentele,¹²¹ Erdély,¹²² Esztergom vidéke,¹²³ Felsőnyék,¹²⁴ Fenékpuszta,¹²⁵ Fertőmeggyes,¹²⁶ Gáva,¹²⁷ Gelénes,¹²⁸ Gyulafehérvár vidéke,¹²⁹ Heves vm. (Maklár?),¹³⁰ Ismeretlen lelőhely,¹³¹ Kassa,¹³² Keszthely vidéke,¹³³ Kiskunfélegyháza,¹³⁴ Komárom,¹³⁵ Magyarország,¹³⁶ Makó,¹³⁷ Marosszentanna,¹³⁸ Marosvásárhely,¹³⁹ Mártély,¹⁴⁰ Mezőbánd,¹⁴¹ Mezőberény,¹⁴² Mezőkászonny,¹⁴³ Miszla,¹⁴⁴ Mönchhof,¹⁴⁵ Murga,¹⁴⁶ Nagydorog,¹⁴⁷ Nagyvárad,¹⁴⁸

-
- ¹¹⁶ Arch. Hung. IX. 61. l.
¹¹⁷ Beninger: I. m. 20. l.
¹¹⁸ Publikálatlan csüngődísz a bécsi Kunsthistorisches Museumban.
¹¹⁹ Arch. Ért. 1889, 263—271. ll.; Hampel: I. m. II. 13.; Beninger: I. m. 22. l.
¹²⁰ A sümegi múzeumban 6795/6. ltsz. alatt és a Nemzeti Múzeumban (Beninger: I. m. 40—41. ll.)
¹²¹ Arch. Ért. 1917, 7. l.; Beninger: I. m. 20. l.
¹²² Beninger: I. m. 16. l.
¹²³ Arch. Közl. XIII. 2. f. 39. l.; Hampel: I. m. II. 5. l.; Beninger: I. m. 22. l.
¹²⁴ Fehérfém bádofíbul a szekszárdi múzeumban. Ltsz. 879.
¹²⁵ Beninger: I. m. 22. l.
¹²⁶ Arch. Ért. 1906, 189—190. ll.; Arch. Hung. IX. 61., 62., 63. ll.
¹²⁷ Múz. és Könyvt. Ért. IV. 226—230. ll.; Arch. Ért. 1911, 135—147. ll.; Beninger: I. m. 17. l.
¹²⁸ Pulszky: Magyarország Arch. II. 51—52. ll.; Hampel: I. m. II. 54. l.
¹²⁹ Beninger: I. m. 16. l.
¹³⁰ Hampel: I. m. II. 686. l.; Beninger: I. m. 16. l.
¹³¹ Arch. Ért. 1881. I. 208. l.; Hampel: I. m. II. 4. l.
¹³² Hampel: I. m. II. 51. l.; Beninger: I. m. 17. l.
¹³³ A keszthelyi múzeumban van egy 1492. leltári számú gót bádofíbul.
¹³⁴ A kecskeméti múzeumban két ezüst bádofíbul, aranyozott csat, tükör, gyöngyszem, bronzgyűrű, csontfésű töredékek.
¹³⁵ Arch. Hung. IX. 32. tábla.
¹³⁶ Beninger: I. m. 22—24. ll.
¹³⁷ Hampel: I. m. II. 687. l.
¹³⁸ Dolgozatok, 1912, Kolozsvár, 250—342. ll.
¹³⁹ Dolgozatok, 1915, Kolozsvár, 278—296. ll.
¹⁴⁰ Beninger: I. m. 16. l.
¹⁴¹ Dolgozatok, 1913, Kolozsvár, 279—386. ll.
¹⁴² Arch. Ért. 1885, 100—102. ll.; Hampel: I. m. II. 44—46. ll.
¹⁴³ Arch. Ért. 1897, 32—40. ll.; Hampel: I. m. II. 51—53. ll.; Beninger: I. m. 17. l.
¹⁴⁴ Arch. Ért. 1928, 222—225. ll.
¹⁴⁵ Arch. Hung. IX. 61. l.; Beninger: I. m. 32. s köv. ll.
¹⁴⁶ Arch. Ért. 1896, 95—96. ll.; Wosinsky: Tolna vm. tört. II. 994—5. ll.; Arch. Hung. IX. 52., 56., 62. ll. és 62. tábla.
¹⁴⁷ A szekszárdi múzeumban egy almandinos aranycsat és két almandinos aranyfülbevaló. Ltsz. XIII. l.
¹⁴⁸ Hampel: I. m. I. 489. l.; Beninger: I. m. 16. l.

▲ : vandál lelőhelyek; *Wandalische Fundorte.*
 ○ : gót lelőhelyek; *Gotische Fundorte.*
 ● : longobard lelőhelyek; *Longobardische Fundorte.*

Abb. 2. kép.

1. Apa	22. Sárszentlőrinc	43. Keszthely vidéke	64. Szabadbattyán
2. Ardánháza	23. Sirok	44. Kiskunfélegyháza	65. Szeged
3. Békéscsaba-Fényes	24. Szolyva	45. Komárom	66. Székely
4. Békésszentandrás	25. Arad-Pécska	46. Makó	67. Szendrőlád
5. Béla	26. Balsa	47. Marosszentanna	68. Szentés-Fábián- sebestyén
6. Bodrog-Latorca	27. Báttaszék	48. Marosvásárhely	69. Szilágysomlyó
7. Budapest	28. Bozsok	49. Mártély	70. Tolna
8. Bugacpuszta	29. Budapest vidéke	50. Mezőbánd	71. Velemszentvid
9. Céke	30. Csepelsziget	51. Mezőberény	72. Veszprém vidéke
10. Gibárt	31. Csorna	52. Mezőkászony	73. Zalkod
11. Herpály	32. Dombóvár	53. Miszla	74. Zics
12. Hódmezővásárhely	33. Dunapentele	54. Mönchhof	75. Apahida
13. Jászalsószentgyörgy	34. Esztergom vidéke	55. Murga	76. Albertfalva
14. Jászberény	35. Felsőnyék	56. Nagydorog	77. Bezenye (-Papré)
15. Kanyar	36. Fenékpuzsza	57. Nagyvárad	78. Cserkút
16. Kékcse	37. Fertőmeggyes	58. Ókér	79. Felsőlövő
17. Lasztóc	38. Gáva	59. Ószöny	80. Regöly
18. Muhi	39. Gelénes	60. Perjámos	81. Várpalota
19. Nyiregyháza	40. Gyulafehérvár vidéke	61. Pusztabakod	82. Brassó
20. Osztropataka	41. Heves vm. (Maklár?)	62. Rábapordány	83. Szécsény
21. Palánk	42. Kassa	63. Sobor	

Ókér,¹⁴⁹ Ószöny,¹⁵⁰ Perjámos,¹⁵¹ Pusztabakod,¹⁵² Rábapordány,¹⁵³ Sobor,¹⁵⁴ Szabadbattyán,¹⁵⁵ Szécsény,¹⁵⁶ Szeged,¹⁵⁷ Székely,¹⁵⁸ Szendrőlád,¹⁵⁹ Szentes-Fábiánsebestyén,¹⁶⁰ Szilágysomlyó,¹⁶¹ Temes vármegye,¹⁶² Tolna,¹⁶³ Tolna vármegye,¹⁶⁴ Velemszentvid,¹⁶⁵ Veszprém vidéke,¹⁶⁶ Zalkod,¹⁶⁷ Zics,¹⁶⁸

A gót emékek különválasztása eldönti emlékcsoportunk gepida származását, mert a *longobard* emlékeket, a *fibulák* alapján,¹⁶⁹ még könnyebb elválasztani. Ezek már olyan fejlődési fokon állva kerülnek hazánkba, hogy első pillanatra megismerhetők. A longobard emlékek csaknem kivétel nélkül Dunántúlon kerültek elő. Ezért a longobard-gepida emlékeanyag különbségei mellett a lelőhelyek földrajzi helyzete is segítségünkre van, de a longobard-temetők nagysága is megfelel dunántúli tartózkodásuk idejének.

Longobard leletek a következő lelőhelyeken fordultak elő:

¹⁴⁹ Beninger: I. m. 33—36. ll.

¹⁵⁰ Beninger: I. m. 22. ll.

¹⁵¹ Arch. Ért. VI. 28—31. ll.; Milleker: Délm. Régiségletei II. 173—5. ll.; Hampel: I. m. II. 5—6. ll.; Beninger: I. m. 16. l.

¹⁵² Hampel: I. m. II. 1—4. ll.; Arneht: In Mitth. der kk. Central-Com. 1860, 102—112. ll.; Rómer: Műrég. Kalauz I. 96—99. ll.; Henszlmann: Magy. Rég. Eml. II. 109—112. ll.; Arch. Hung. IX. XXXV. t. 63—68. á.; Beninger: I. m. 20. l.

¹⁵³ Arch. Hung. VIII. 68. l.; u. o. IX. 37—38., 72—74. ll. és X—XII. tábla.

¹⁵⁴ Arch. Hung. IX. 61. l.

¹⁵⁵ Seminarium Kondakovianum II. 1928, 105. s köv. ll.; Beninger: I. m. 20., 39. ll.

¹⁵⁶ Arch. Ért. VII. 429—433. ll.

¹⁵⁷ Arch. Ért. 1879. 321. l.; Reizner: Szeged története I. 15. l.

¹⁵⁸ Arch. Ért. 1871. 81—82. ll.; Hampel: I. m. II. 11. és 690. ll.; Beninger: I. m. 17. l.

¹⁵⁹ Hampel: I. m. II. 50. l.; Beninger: I. m. 17. l.

¹⁶⁰ Dolgozatok, 1932. XLIX. t. 7. á.

¹⁶¹ Arch. Ért. 1889. 233—238.; Pulszky: Die Goldfunde von Szilágysomlyó Bp.; Hampel: I. m. II. 15—39. ll.; Arch. Hung. VIII.

¹⁶² Beninger: I. m. 16. l.

¹⁶³ Arch. Hung. IX. 61. l.

¹⁶⁴ Beninger: I. m. 20. l.

¹⁶⁵ Beninger: I. m. 22. l.

¹⁶⁶ Arch. Ért. r. í. II. 55. l.

¹⁶⁷ Arch. Ért. 1891. 91—92. ll.; Hampel: I. m. II. 10—11. ll.

¹⁶⁸ Arch. Hung. IX. 61. l.

¹⁶⁹ L. a bezenyei (-papréti) fibulákat (Hampel i. m. III. 58., 59. és 60. tábláján); a regőlyi, illetőleg magyarországi lelőhelyű fibulákat (u. o. 55. t. 2. á., ill. 3. á.); a keszthelyi idevonatkozó fibulákat (l. 66. jegyzet) és néhány publikálatlan fibulát.

Albertfalva,¹⁷⁰ Bezenye (-Paprét),¹⁷¹ Cserkút,¹⁷² Felsőlövé,¹⁷³ Regöly,¹⁷⁴ Magyarország,¹⁷⁵ Várpalota.¹⁷⁶

A tárgyalt germán emlékcsoportok lelőhelyei közé nem vettük fel azokat, amelyek eddigi ismereteink szerint a meghatározáshoz nem nyújtanak biztos támpontot.

Az egyes germán emlékcsoportok különválasztása után megmaradt a gepida emlékeknek nagy tömege, amelynek jellegzetes tárgyait a bemutatott anyaggal tüzetesen ismertettük.

A gótok Erdélybe telepedésével egyidőben kellett megindulnia a Kárpátok északkeleti külső lejtőin tanyázó gepidáknak is, de elhelyezkedésük csak jóval később történt, amit az is bizonyít, hogy a nagy gepida temetők legkorábbi sírjai a IV. század végéről valók. A gepidák elhelyezkedését az előttük haladó vandál törzsek mintegy száz évig akadályozták. Végre a Maros-Körös vidékén véglegesen megtelepedett gepidák e területről, mint központból minden irányban terjeszkedtek; hosszabb-rövidebb ideig eredményesen is.

A hún korszak alatt a legkülönbözőbb germán és egyéb törzsek hömpölyögnek az Alföldön. Volt alkalom keveredésre, amikor idegen elemek jutottak e területre. Mégis azt látjuk, hogy a bemutatott temetők a negyedik század második felében kezdődnek s a hún korszak alatt is használatban vannak a nélkül, hogy idegen elemek ide temetkeztek volna. A hún korszak alatt itt megfordult gót törzs tagja is csak kivételesen került a gepida temetőbe, valószínűleg a beolvadás után.

A dunántúli gepida hagyatékok megítélésénél szem előtt kell tartanunk, hogy a hatalmas gepida törzsnek volt a legnagyobb szerepe a húnok megbuktatásában. Ezeknek a küzdelmeknek egy része a Dunántúlon folyt le. Gepida emlékek ekkor kerülhettek a Dunántúl legkülönbözőbb részeire. Az ezután keletkezett Gepidiáról pedig tudjuk, hogy Sirmium birtoklásáért küzdve, Pannonia délkeleti részét megszállotta. Az avaroktól leigázott gepidák sem maradtak egytömegben az Alföldön, hanem elkerültek mindazon helyekre, ahol avarok laktak; így a Dunántúlra is.

A gepida emlékek közé nem vettük fel azokat a leleteket, amelyek más népvándorláskori germán emlékcsoportokhoz is kapcsolódnak. Ezeket nem akarjuk a gepida emlékek közül kirekeszteni, de jelenlegi ismereteink

¹⁷⁰ Az értékes fibulapár jelenlegi sorsáról nem tudunk. Legutóbb Niklovics régiségkereskedőnél volt. Fettich Nándor jegyzeteiből ismerjük.

¹⁷¹ Arch. Ért. 1893. 210—222.; Arch. Ért. 1894. 21—23. ll.; Hampel: I. m. II. 70—76. és III. 57—63. t.

¹⁷² Publikálatlan lelet a pécsi múzeumban.

¹⁷³ Az ásatásból előkerült lelet egy része a kismartoni „Landesmuseum”-ban, a nagyobb fele a bécsi Naturhistorisches Museumban van.

¹⁷⁴ Hampel: I. m. III. 55. t. 2. á. és II. 67. l.

¹⁷⁵ Hampel: I. m. II. 67. l. és III. 55. t. 3. á.

¹⁷⁶ Publikálatlan sírlelet a veszprémi múzeumban. Ltsz. 7526

alapján nem tartjuk törzsi meghatározásra alkalmasnak. Ezért nem vetjük fel például a keszthelyi avarkori temető germán mellékletű sírjait sem, mert azok fibulái a longobárd emlékekhez is, meg a gepida emlékekhez is kapcsolódnak.¹⁷⁷ Itt nincs ellentmondás, mert a keszthelyi avar temetőbe a leigázott gepidák, meg az ittmaradt longobárdok közül is kerülhetett halott, aki még életében mint legyőzött, különböző minőségben szolgálhatta a győzőket. Ez az oka, hogy csaknem mindegyik avar temetőben van germán mellékletű sír. Kétségtelen az is, hogy az avarok a germánok közül nemcsak gepidákat találtak hazánkban. Az erdélyi nagy germán temetőkben gyakori típusú fésű a jánoshidai avar temetőben több példányban fordult elő.¹⁷⁸ Az Alföld és a Dunántúl több avar temetőjében gepida emlékek, a Dunántúlon longobárdok és más germán törzsek hagyatékai is kimutathatók.

A IV. század végén hazánk területén elhelyezkedett gepidák ittrekedtek s anyagi kultúrájuk pusztulásával egyidőben a hódítókba beolvadtak. Anyagi kultúrájuk pusztulása pedig a leletanyag alapján pontosan kimutatható.

A gepidákról csak a gepida emlékanyag és az idevonatkozó történeti források összeegyeztetése után kaphatunk teljes képet. Ennek a munkának elvégzését tekintjük a közeljövő legsürgősebb feladatának.¹⁷⁹

Török Gyula.

¹⁷⁷ Longobard emlékekhez kapcsolódnak a Hampel munkájának (*Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*) III. kötetében a 143. és 148. táblákon, továbbá u. o. az I. kötet 811. ábrája alatt bemutatott fibulák. A gepida emlékekhez kapcsolódik az u. o. I. kötet 1508. ábráján bemutatott fibula, továbbá a Fettich Nándor jegyzeteiből ismert hasonló ötágú fibula.

¹⁷⁸ A Nemzeti Múzeum Népvándorláskori osztályának 1934. évi ásatásából került ugyanoda.

¹⁷⁹ A magyarországi germán lelőhelyeket az 1. és 2. képen bemutatott térképen találja az olvasó. A megszállott területen újabban előkerült leleteket, a vonatkozó irodalom hiányában, nem vehettük tekintetbe.

E közlemény kliséit a szegedi városi múzeum csináltatta. *Szerkesztő.*